

SLEKT OG DATA

MEDLEMSBLAD FOR SLEKT OG DATA

| ÅRGANG | 34 | NR. 4 | 2023 |

TEMA:

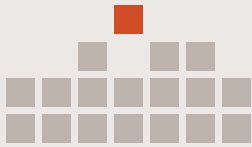
Brev og
dagbøger
som kilde

Brev løste
slektsgåter

Familie-
arkiv

Dagbøger
fra krigen

MEDLEMSBLAD

for Slekt og Data.
Utkommer med
4 nummer pr. år

ABONNEMENT

for bibliotek og liknende
institusjoner kan tegnes
for kr 600,- pr. år.

ANNONSER

Lina Bjelland Myrvoll
E-POST:
generalsekretar@slektogdata.no
TLF.: 22 42 24 00

SLEKT OG DATA

POST/BESØKSADRESSE:
Øvre Slottsgate 2B,
0157 Oslo
TLF.: 22 42 24 00
www.slektogdata.no

REDAKTØR

Lina Bjelland Myrvoll
E-POST:
generalsekretar@slektogdata.no

REDAKSJONSLEDER

Knut S. Sørhusbakken
E-POST:
redaksjonsleder@slektogdata.no

OPPLAG

8900

DESIGN OG LAYOUT

Morten Hernæs
Aksell

TRYKK

aksell

TRYKT
I NORGE
NO - 1470

ISSN 0803-0510

INNHold

LEDER

- 3 Kilder til forfedrenes tanker og følelser

TEMA

BREV OG DAGBØKER SOM KILDE

- 4 Brev og dagbøker i slektsforskningen
- 6 DET STORE INTERVJUET: LIV BIRGIT CHRISTENSEN Slektsforskerens rikholdige familiearkiv
- 10 Morfars klassereise fra fattigdom til suksess
- 15 Mysteriet Martinus
- 18 En jødisk families tap og håp i krigens skygge
- 24 Brevene i bestefars arkiv ble til to bøker
- 29 Tippoldefars kjærlighetsdikt
- 32 Slaget om Narvik gjennom farfars øyne
- 37 Mormors ukjente halvsøster
- 40 'Bare jeg hadde Ester her'

ARKIVPORTALEN

- 44 Slik bruker du Arkivportalen

← FORSIDEN

Kvinne i bunad skriver brev, fotografert mellom 1895–1908.

FOTO: SOLVEIG LUND / NORSK FOLKEMUSEUM

6

10

18

24

32

Kilder til forfedrenes tanker og følelser

Slektsforskning er som å løse et puslespill, der hver brikke er et glimt av fortiden. Underveis i granskningen kommer vi over kilder som gir oss mer informasjon enn andre. Blant de mest unike finner vi personlige kilder som brev og dagbøker.

Brev og dagbøker tar oss med på en reise gjennom tid og rom. De bringer historien til live på en måte som de offentlige arkivene ofte ikke kan, ved å kaste lys over menneskelige relasjoner, følelser og utfordringer. Slik kan vi danne oss en bedre forståelse av hvordan våre forfedre levde og tenkte.

I gamle brev presenteres vi for historier om avsender og mottaker, men også personlige opplevelser, familiære forhold og historiske begivenheter som formet deres verden. I dagbøkene får vi en dypere forståelse for personens hverdagsliv og hva vedkommende tenkte og følte.

Er du så heldig å ha brev, dagbøker eller andre dokumenter etter dine forfedre, vil vi derfor absolutt anbefale å ta frem disse skattene og undersøke dem for å dykke dypere inn i historien om din familie. De kan gi deg svar i slektsforskningen eller være et viktig spor for å lete videre. Kanskje vil du også komme over noen overraskelser?

I årets siste utgave av medlemsbladet kan du utforske historiene til andre medlemmer, der brev og dagbøker hadde en avgjørende rolle i deres slektsforskning. I tillegg kan du lese om en slektsforskers omfattende familiearkiv, og tips til hvordan du bruker Arkivportalen.

Dette er kjempegivende og spennende lesning, og vi håper du blir inspirert til å finne frem det du har av gamle brev og dagbøker.

// Brev og dagbøker bringer historien til live på en måte som de offentlige arkivene ofte ikke kan, ved å kaste lys over menneskelige relasjoner, følelser og utfordringer. Slik kan vi danne oss en bedre forståelse av hvordan våre forfedre levde og tenkte. //

Heidi Ringvold

LEDER I SLEKT OG DATA

Brev og dagbøker i slektsforskningen

Er du så heldig å ha brev, dagbøker eller andre dokumenter tilgjengelig etter dine forfedre, er det lurt å finne frem dette og gå gjennom materialet. Dette er personlige kilder som gir en unik innsikt i livene til de som levde før oss.

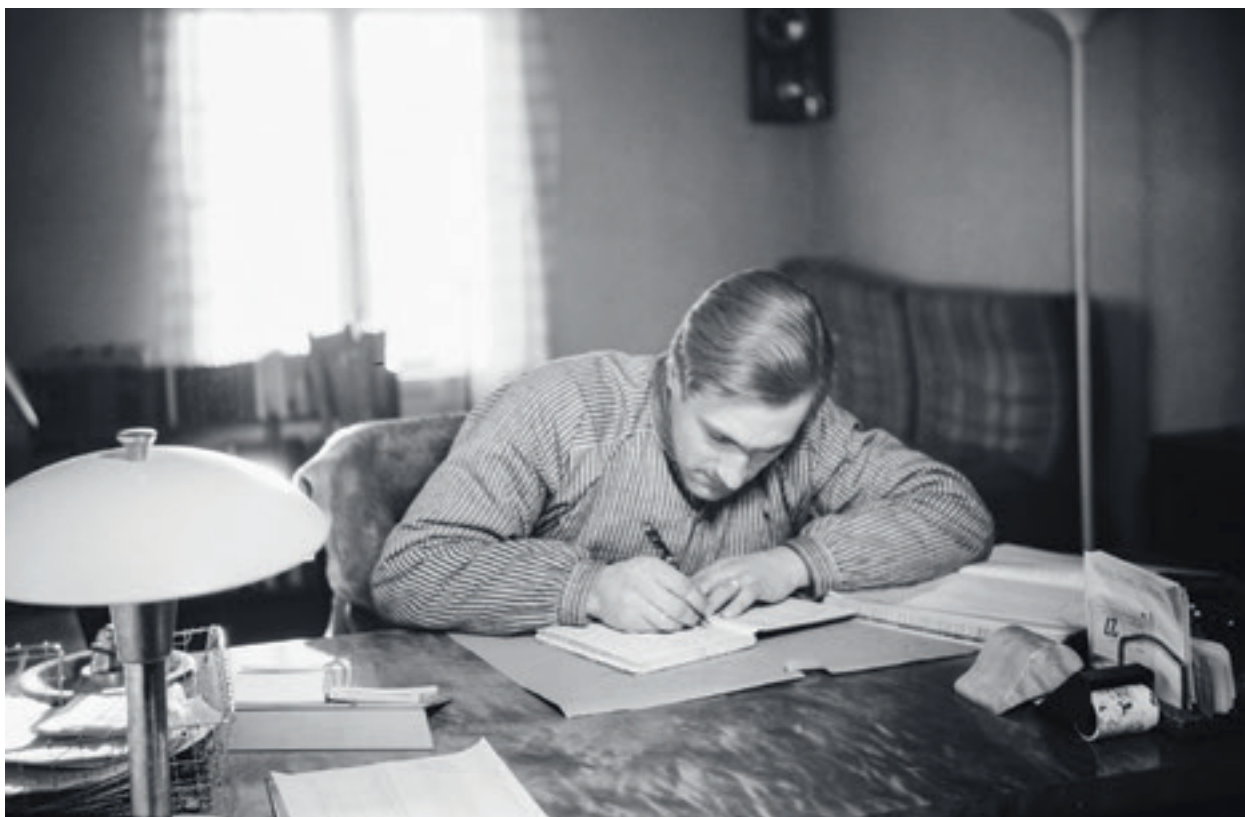
■ KNUT S. SØRHUSBAKKEN

Brev og dagbøker gir en menneskelig dimensjon til slektsforskningen som ikke er enkelt å finne andre steder, og supplerer informasjon vi finner i offentlige arkiver. De lar oss gå utover fakta og datoer, og hjelper

oss med å forstå historien fra innsiden. Hva var det de tenkte på, og hvordan levde de?

La oss gå litt mer i dybden på disse to kildene, der vi også kommer inn på forskjellen mellom dem.

I gamle dagbøker får man et ærlig innblikk i forfatterens indre tanker. FOTO: HÅKON PRESTKVÆRN / ANNO DOMKIRKEODDEN

BREV OG KORRESPONDANSE

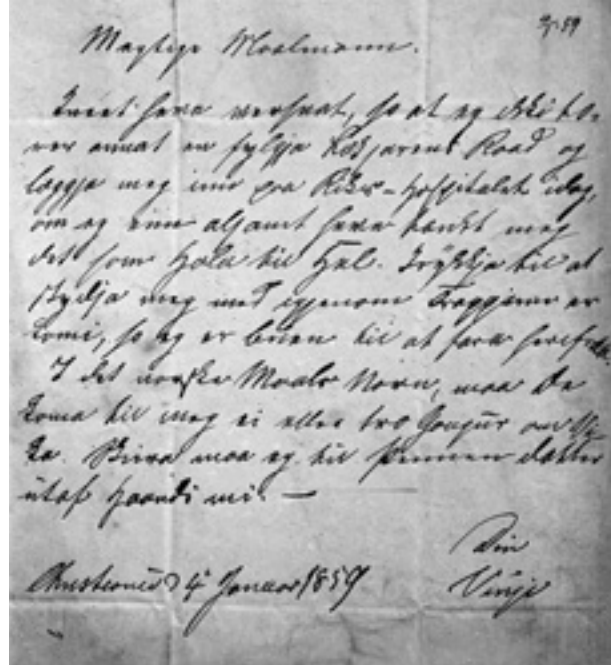
Brev er først og fremst skrevet for å kommunisere med andre mennesker. Gjennom brevvekslinger avdekkes personlige relasjoner mellom familiemedlemmer, venner, andre i bygda eller forretningsforbindelser. Utvekslingene mellom brevskriver og mottaker kan bære preg av spesi- fikke hendelser, relasjoner eller hensikter.

Man kan også komme inn på flere emner som pers- onlige opplevelser, følelser, familiære forhold, hendelser i samfunnet og økonomiske forhold. Brev er ofte tilpasset mottakeren og kan variere i tone og innhold. De kan være skrevet på en formell eller uformell måte, avhengig av hvem mottakeren var.

Brev gir oss ikke bare ordene som ble skrevet, men også hvordan de ble sagt og hva som var hensikten bak. De gir oss en form for bakgrunnshistorie som hjelper oss å forstå hvordan familiemedlemmene snakket sammen og hva som foregikk mellom dem. Disse håndskrevne brevene kan også gi et lite glimt av skrivestilen og personligheten til brevskriveren, noe som også er med på å gi et ekstra lag av forståelse i slektsforskningen.

PERSONLIGE DAGBØKER

Dagbøker gir på sin side en litt annen dimensjon av personlig historie. De beskriver også forfedrenes tanker

Mye informasjon kan komme fra gamle brev. Her er et brev som Aasmund Olavson Vinje skrev i 1859. FOTO: SEVERIN WORM- PETERSEN / NORSK TEKNISK MUSEUM

og følelser, men en får et mer ufiltrert og ærlig innblikk av forfatterens indre tanker. Mens brev er skrevet for å kommunisere med andre, er dagbøker ofte ment som private tanker, skrevet uten en spesifikk mottaker i tankene.

Gjennom dagbokoppføringer kan vi få en dypere forståelse av forfatterens hverdagsliv og personlige opplev- elser, noe som gir en intim forståelse av personligheten og tankene til den som skriver.

Dette kan for eksempel dreie seg om hvordan de likte seg i arbeidet, nøye betraktninger om en spesiell opplevelse eller hvordan det sto til med kjente og kjære. Det gir oss muligheten til å forstå ikke bare hva våre forfedre gjorde, men også hvordan de følte seg mens de gjorde det.

VIKTIG Å VÆRE KLAR OVER

Selv om disse kildene er skrevet av forfedrene selv, er det som alltid i slektsforskning viktig å sjekke informasjonen opp mot andre kilder. Men ettersom brev og dagbøker er personlige betraktninger, er det naturlig nok ikke så enkelt i dette tilfellet, da dokumentene er en unik kilde i seg selv.

Når det kommer til brev, er det likevel viktig å være klar over at brevskriveren kunne gjøre et utdrag av hva man ville fortelle, hvis en ikke ville uroe mottakeren. I slike tilfeller kom i så fall ikke hele sannheten frem. Det kunne for eksempel gjelde hvis man skrev hjem til for- eldrene sine. Mens andre igjen kunne være ærlig om alt.

Ønsker du å publisere noe fra en gammel dagbok som dine forfedre eide, kan en også være klar over hva en vil offentliggjøre fra denne. Kanskje er det ikke alt forfatteren ville at skulle bli kjent i ettertid? En god huskeregel å ha i bakhodet kan være: «Ville jeg vært komfortabel med at denne informasjonen ble kjent etter min død?».

Slektsforskerens rik

Med flere tusen dokumenter fra forfedrene har Liv Birgit Christensen verdifullt og håndfast materiale som aktivt brukes i slektsforskningen, og til å hjelpe andre med å finne slekt. – Disse gir en innsikt i hva de tenkte og følte, noe en ikke finner i andre kilder.

■ KNUST S. SØRHUSBAKKEN

Liv Birgit Christensen med arkivboks og farfars avgangseksamen i teknisk kjemi fra 1919. FOTO: KNUST S. SØRHUSBAKKEN / SLEKT OG DATA

holdige familiearkiv

Mye av det lånte arkivet har Christensen fra gården Jelhaugen i Storlidalen, der hennes morfar ble født. Kusinen hennes har det som feriested i dag.

EIER: PRIVAT

Brev, dagbøker, fotografier, kladdbøker, skiftedokumenter, visittkort, skattedokumenter, fødselsattester, koppattester og til og med reklamedokumenter, er noe av materialet som den profesjonelle slektsforskeren har lagret i arkivet hjemme hos seg i Bærum.

Selv har hun arvet materialet etter moren sin, som var en ivrig slektsforsker, som bevarte en omfattende samling av dokumenter knyttet til familiens historie. I det hele tatt har Christensens forfedre etterlatt seg mye dokumenter, som hun tar vare på sammen med ei kusine på morssiden og en fetter på farssiden. Det hender likevel stadig at de kommer med «nye» dokumenter til slektsforskeren.

– Det er fordi de vet at jeg er engasjert i dette. Jeg kan skrive slektshistorie, forske videre på det som står i dokumentet, fortelle eller finne ut hvem som er med på fotografier og sette det i en større sammenheng. Og ja, alt i alt har vi mye. Fetterne mine kalte samlingen etter faren deres for «Riksarkivet», og det sier jo sitt, sier hun og smiler.

INTERESSERT I MENNESKER

Selv har hun vært interessert i slektshistorie så lenge hun kan huske. Allerede som barn minnes hun at besteforeldrene snakket om gamle historier om slekten. Mye av det de fortalte, husker hun også i dag. Interessen for slekts-

Oldefaren Ivar Næs.

EIER: PRIVAT

forskning begynte imidlertid for fullt i 1998, da hun skulle hjelpe moren med å installere et slektsforskningsprogram. Det endte med at hun kjøpte et selv like etterpå.

– Jeg har alltid vært samfunnsinteressert og opptatt av vår nære historie. Jeg leser heller biografier om forfattere enn å lese bøkene de har skrevet. Å bli bedre kjent med mennesket synes jeg er veldig interessant.

– Når jeg skriver slektshistorier, handler det ikke om at de kan ha vært rike eller suksessfulle, men hva de fikk til ut ifra sitt utgangspunkt og at de visste hvordan de skulle oppføre seg. Mange har hatt harde skjebner, men kommer langt i livet likevel, fordi de er gode mot sine medmennesker, sier Liv Birgit

Christensen, som har bakgrunn fra finansbransjen.

I dag hjelper hun enkeltpersoner og familier, både innen- og utenlands, med å finne slekt i Norge. Hun holder også fysiske og digitale kurs om slektsforskning, og har også nylig lansert boken *Exploring Norwegian Genealogy*, som er en lærebok om norsk slektsforskning på engelsk, sammen med Margaret H. Strand.

OLDEFARS NOTATER SOM KILDE I DAG

Hun har god oversikt over hva hun har hvor i samlingen sin. Materialet er oppbevart i arkivbokser, som er struk-

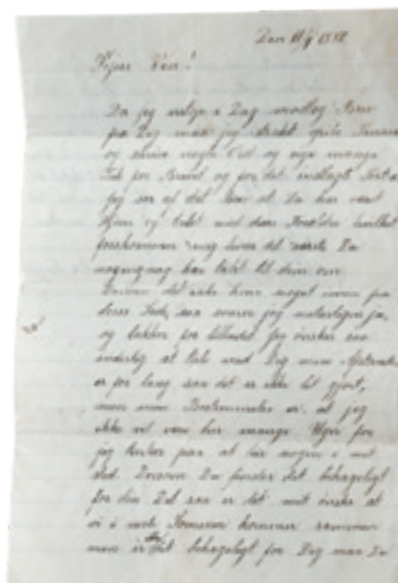
Fetteren kalte arkivet etter farfaren for «Riksarkivet». Farfar og farmoren, Rolf og Birgit, er til høyre i bildet. Slektsforskerens mor (Ingerid), bror (Arne Henrik) og henne selv er til venstre. EIER: PRIVAT

Bakerst i bildet er morfaren og mormoren til Christensen, Ole og Dagny. De tre andre er hennes mor og kusiner; Ingerid, Eldbjørg og Kirsten. EIER: PRIVAT

Et brev fra 1870-tallet avslørte hvem som var avbildet i et gammelt familiealbum. Det var Ingeborg Anna, som var gift med halvbroren til Christensens oldemor, med sønnen. FOTO: KNUIT S. SØRHUSBAKKEN / SLEKT OG DATA

Et av de mange brevene som Christensen har, er der hennes oldemor, Kristi, takker ja til oldefars frieri. Brevet er datert 11. januar 1880. FOTO: KNUIT S. SØRHUSBAKKEN / SLEKT OG DATA

turet etter besteforeldrene. Da ser hun enkelt hvem hun har arvet det fra. Strukturen og innholdet har hun også lagret digitalt på PC-en, slik at hun enkelt finner frem.

Familiearkivet hennes bidrar til å finne informasjon som hun ikke finner i andre tradisjonelle kilder.

Svar på spørsmål om forfedrene kan være lagret i hennes eget hjem. Samlingen er også til nytte for andre som vil finne ut mer om sin egen slekt. Hun kommer med et eksempel:

– Jeg hadde en amerikansk kunde som ville finne ut mer om tippoldefaren sin i Nord-Trøndelag. Da viste det seg at min oldefar hadde skrevet to sider om denne

personen i kladdebøkene sine, som jeg har liggende her. Det var spesielt, sier hun.

Hun påpeker at denne oldefaren, Ivar Næs, var lokalhistoriker i Nord-Trøndelag, som skrev mye i kladdebøkene sine.

– Notater fra kladdebøkene hans er også brukt som kilde i bygdebøker i det området. Nå om dagen er det faktisk to personer som skriver lokalhistorieartikler basert på noe av det oldefar har skrevet. Ettersom han var lærer, har han også skrevet ned karakterer og fravær på elever. Dette burde egentlig blitt skannet og publisert, slik at enda flere kan få glede av det, sier hun.

☐ TRE TIPS TIL HVORDAN TA VARE PÅ DITT FAMILIEARKIV

Struktur: Kjøp arkivbokser til oppbevaring av dokumentene dine. Struktur slik at du vet hva du har hvor. Ha en liten lapp på utsiden som kort beskriver hva som befinner seg oppi boksen. Strukturen og innholdet kan også lagres digitalt på PC-en, slik at du har oversikten også der.

Oppbevaring: Arkivmaterialet bør legges på et tørt og temperaturregulert, kjølig sted, slik at dokumentene ikke falmer eller blir fuktige. Ha de opp fra gulvet, gjerne på hyller.

Digital kopi: Skann eller fotografer dokumentene, slik at du også har det digitalt. Da kan du også sende de til andre interesserte.

KILDE: LIV BIRGIT CHRISTENSEN

FORTALTE MYE, MEN IKKE ALT

Noe hun har særlig mye av, er brev. Hun ser på brev som datidens mobiltelefoner, da flere sendte dette til hverandre med jevne mellomrom.

– Det var jo for å oppdatere om hvordan de hadde det, og for å høre om det gikk bra med den de skrev til. Etter å ha lest mange brev har jeg bitt meg merke i at folk har en god og høflig tone med hverandre, gjerne pakket litt inn. Det kunne også være at de gjorde et utdrag fra hva de vil fortelle, da de ikke ville uroe mottakeren hvis noe ikke skulle være så bra. Noen brev kan dermed være litt polerte, som fra de som reiste til Amerika. Ellers er jo «nå har jeg ikke noe mer å skrive» en morsom klassiker, da en hadde litt å fortelle, men ikke mye.

– Andre kunne vise omsorg til de som bodde utenfor hjemmet. Morfaren min sendte for eksempel ofte penger hjem til faren og søsknene sine på gården, noe han skriver om i brevene. «Bare si ifra, så får dere mer» ble ofte nevnt, sier hun.

Hvis man tar utgangspunkt i innholdet i gamle brev sammenlignet med for eksempel dagbøker, er det særlig én ting som skiller disse.

– I dagbøker kommer det nok frem enda mer ærlige meninger, som bare en selv skulle lese. Slik er det jo også i dag. Samtidig, hvis de ikke ønsket at noen skulle lese det i ettertid, hadde de vel kastet det. Kanskje har de likevel tenkt at etterkommere kunne komme til å lese det, undrer hun.

BREV FRA ANDRE BEKJENTE

Hun er glad for at brevene i samlingen ikke «bare» er til og fra slektninger, selv om det gir nytte i seg selv, men også er fra andre mennesker som kjente dem.

– Man får da et innblikk i forfedrene som andre i slekten ikke kunne gi, som kanskje gir et litt nytt perspektiv. Det er også spennende å få greie på hvilket forhold brevskriveren hadde til mottakeren. Var det en venn, klassekamerat, sin kommende partner, kollega eller kanskje en annen i bygda? Når jeg skriver slektshistorier, henter jeg mye informasjon fra slike brev, sier Christensen.

Et morsomt brev hun vil trekke frem fra 1848, som også er det eldste hun har i familiearkivet, dreier seg om et som tippoldefaren fikk fra en haugianer i bygda (norsk, kristen lekmannsbevegelse som ble grunnlagt i 1796–1804 av predikanten Hans Nielsen Hauge, red.anm.).

– Han skrev at tippoldefaren min ikke burde servere brennevin i bryllupet sitt. Om de kjente hverandre, vet jeg ikke. Brevet ble sendt bare noen dager før vielsen, så mon tro om det egentlig kom frem i tide, smiler hun.

AVGJØRENDE BREV FRA FARMOREN

Når hun blir spurt om å trekke frem ett dokument som hun anser som det mest verdifulle for egen del, er svaret enkelt:

– Det er et brev fra farmoren min, der hun på sett og vis oppsummerer livet sitt. Dette har vært veldig viktig for meg for å forstå en periode av livet hennes som jeg ikke visste mye om.

– Historien om henne er også veldig interessant, da hun gikk fra ikke å ha skolegang til å starte egen blomsterbutikk, der det på det meste var 13 ansatte. Før det tok hun på seg mange ekstravakter som hushjelp. Dette viser at hardt arbeid lønte seg, sier hun.

Farmoren skrev mye om barndommen i brevet.

– Blant annet kommer hun inn på en historie fra da hun som seksåring jobbet som gjeter for et ektepar. En gang ble hun sendt ut om natten for å lete etter kyrne. Ettersom det var bjørn i området, beskriver hun hvor skremmende opplevelsen var. Heldigvis ble hun hentet hjem senere, da arbeidsforholdene var dårlige, sier Liv Birgit Christensen.

VERDIEN FOR ETTERTIDEN

Det er jo ikke alle som tar vare på gamle dokumenter en har fått i arv. Noen har stor glede av det, mens andre ikke ser verdien. Som oftest er det kanskje en mellomting; man er nysgjerrig på materialet, men er usikker på om det likevel skal beholdes.

– Dette er jo opp til hver enkelt, og det kommer an på interessen. Men kaster man det, kan det fort hende at en vil angre på det senere, da mye kan ha en slektshistorisk verdi. Er man ikke interessert, kan en heller gi det til andre slektninger som ser verdien, eller andre som er interessert i slektshistorie, anbefaler hun.

At Liv Birgit Christensen tar godt vare på sitt eget familiearkiv, er det i alle fall ingen tvil om. Det blir litt som å gå på skattejakt i sitt eget hjem; plutselig er det ny informasjon å spore blant alle dokumentene, noe hun ikke har sett før.

– Og de gangene jeg får overbrakt «nye» gamle dokumenter av forfedrene fra nære eller fjerne slektninger, da er det bursdag og julaften på samme tid, avslutter hun.

Det er noe vi absolutt kan tro på. ■■

FOTO: KJUT S. SØRHUSBAKKEN / SLEKT OG DATA

Morfars klassereise fra

«Astri, du vet at jeg arbeider for os begge og skaper os en fremtid. Alt jeg har set og lært vil engang komme mig til nytte, saa at jeg kan vevle kundskaper om i penge.» Sigfreds brev fra Sveits og Frankrike fra 1920–21 forteller en historie om ambisjoner, utholdenhet og kjærlighet, og veien fra fattigunderstøttelse til å bli restaurantsjef i Oslo.

■ ANNE C. ERIKSEN

– Mutter! Hva er dette for noe? En hel bunke med brev? Har du en hemmelig elsker? spurte jeg. Jeg tok forsiktig ut en stor bunke med gulnede konvolutter, bundet pent sammen med rødt silkebånd.

– Å nei, det er brev som far skrev til mor da han var i Sveits, svarte hun.

– Har du lest dem? spurte jeg tilbake.

Jeg så at moren min ble brydd. Hun ryddet høyllytt videre i et annet skap, og lot være å svare. Dette var i 2001, og vi omorganiserte i skapene etter at faren min var død. I et av klesskapene, helt innerst, fant jeg alle disse brevene.

GIKK GJENNOM ALLE BREVENE

Da moren min døde i 2008 arvet jeg brevbunken. Konvoluttene var adressert til mormor, men dette var en travel tid, og jeg la dem til side for å lese dem senere. I 2009 tok jeg dem fram igjen. Det var ikke lett å lese morfars håndskrift. Jeg kikket i de tykkeste konvoluttene og der fant jeg tørkede blomster. For en romantiker!

Jeg forsto at det ville ta tid å få lest alle brevene, og igjen ble de lagt til side. Flere år senere gikk jeg i gang med å lese, det gikk sakte, spesielt de som var skrevet med blyant. Etter hvert ble jeg kjent med håndskriften, og fikk lest alle. Alle brevene var skrevet i perioden april 1920 til november 1921.

Jeg hadde ikke mormors brev, men ut fra hva morfar skrev, kunne jeg se hva han svarte på. Mormor døde da jeg var to år, så jeg har ingen minner om henne, men gjennom disse brevene var det som om jeg ble litt kjent med henne, i hvert fall en periode av hennes liv. En historie jeg ikke visste noe om.

Mormor fikk mange brev av morfar, som jeg har arvet, fra da han var i Sveits og Frankrike fra 1920–21. FOTO: PRIVAT

fattigdom til suksess

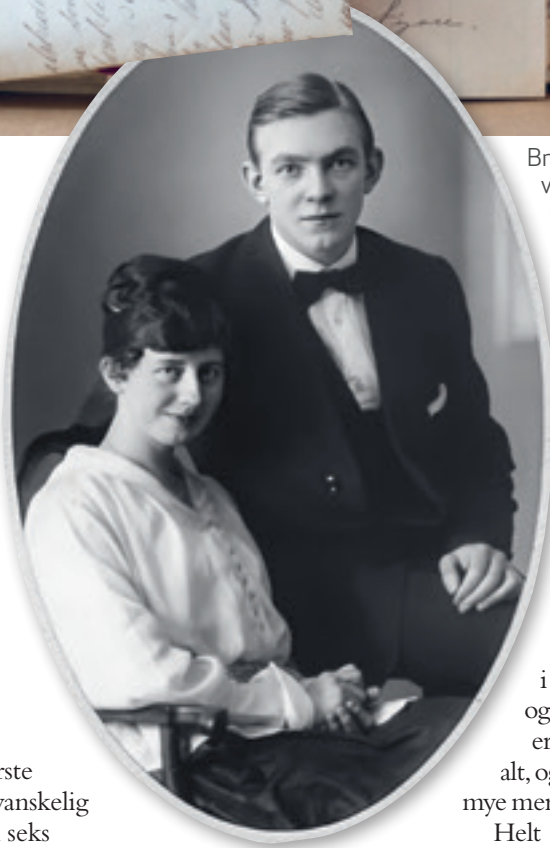
Brevene i skoessen sier litt om omfanget, som er gull verdt. FOTO: PRIVAT

REISTE TIL SVEITS

Mormor, Astri Lysberg, fra Namsos og morfar, Sigfred Stephensen, fra Bergen giftet seg i april 1920, og en uke senere reiste han med tog til Genève i Sveits. Der skulle han skaffe arbeid til dem begge, og hun skulle komme etter. De hadde en felles ambisjon om å gjøre karriere innen hotell- og restaurantfaget.

De traff hverandre i Trondheim, mulig i 1917, ble kjærester, og holdt sammen i arbeidsforhold flere steder i landet før de flyttet til Kristiania. Der fikk Astri arbeid på Håndverkeren og Sigfred på Grand Hotel.

Situasjonen i Europa var ille etter første verdenskrig, og det viste seg at det ble vanskelig for Sigfred å få arbeid i Sveits. Han fikk seks måneders opphold, men fremmedpolitiet ville ikke ha utlendinger til å ta jobbene fra sveitserne. Gjennom brevene har jeg kunnet følge hans ansettelse, kamp mot fremmedpolitiet, arbeid på luselønn uten rettigheter og ikke minst lengsel etter kona Astri, som skulle ha kommet så snart han hadde alt på stell. Alt dette var nytt for meg.

Bryllupsbildet fra april 1920 viser min mormor, Astri Lysberg, og morfar, Sigfred Stephensen. Sistnevnte reiste nedover allerede åtte dager etterpå.

EIER: PRIVAT

VOKSTE OPP I FATTIGDOM

Morfar Sigfred ble født i Bergen i 1898 og ble tidlig foreldreløs. Etter at jeg hadde lest brevene, ville jeg finne ut mer om hans liv da han var ung. Fra Byarkivet i Bergen fikk jeg mye hjelp og informasjon. Selv om mye er digitalisert er det langt fra alt, og arkivarene kan fortelle så mye mer enn det som står i bøkene.

Helt fra Sigfred ble født måtte familien få understøttelse fra Fattigvesenet. Sigfreds far bidro lite til familiens inntekt. Han var ofte arbeidsledig, og da Sigfred var fire år, forlot han familien og emigrerte til Amerika. De fikk fattigunderstøttelse fram til moren døde da Sigfred var ni år. Da flyttet han inn til en nabofamilie og bodde der til han ble konfirmert.

Sigfred foran huset til belgieren i Prangins, der han jobbet som en slags hovmester. EIER: PRIVAT

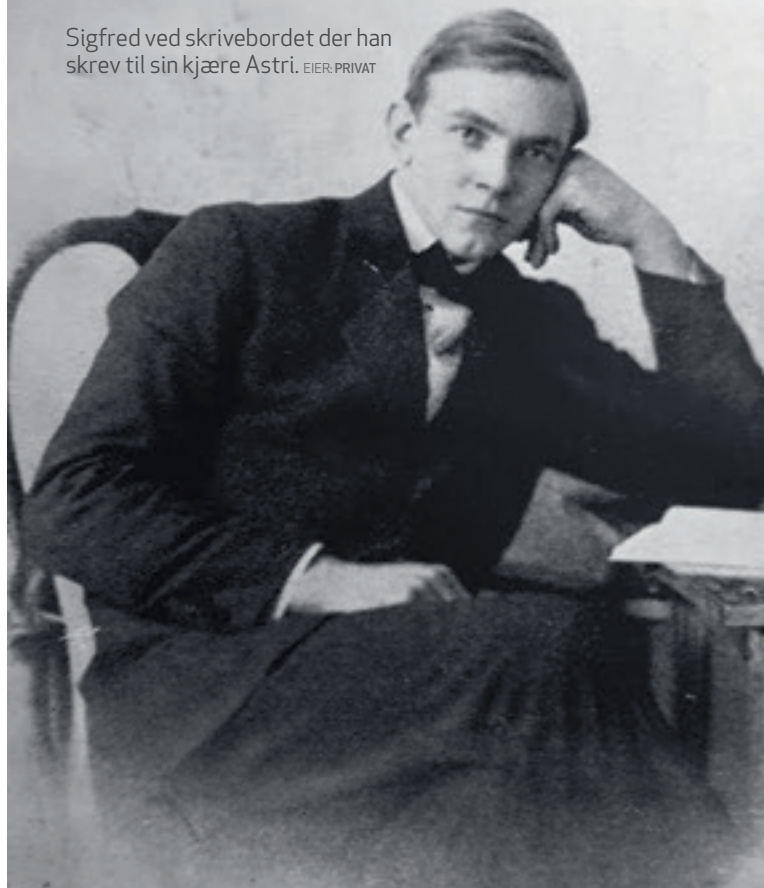
Ut fra brevene forsto jeg at Sigfred hadde lært seg kunsten å framkalle og kopiere bilder, og han sendte mange hjem. Astri limte bildene inn i fotoalbum som jeg senere har arvet. Jeg hadde sett bildene før, men hadde ingen referanser og visste ikke noe om dem. Noen av disse bildene omtalte Sigfred i brevene, og dermed fant jeg tid og sted og historien bak disse.

LANGE ARBEIDSDAGER OG FRANSKPUGGING

Sigfred fikk jobb på en fasjonabel restaurant i Genève, mye takket være sin venn og hjelper, en sveitsisk kokk som ofte var i Kristiania, Harry Doebeli. Lønna var dårlig, men han var fast bestemt på å lære fag og språk, det var hans hovedformål. En nordmann, urmaker Andersen, ga timer i fransk på kveldstid. En norsk kvinne som skulle reise ut som misjonær, tok også timer der. Etter lange arbeidsdager, som ofte var fra åtte om morgenen til ti om kvelden, pugget Sigfred språk, og gjorde raskt framgang.

I 2017 kjøpte jeg interrailbillett og reiste til Genève. Jeg fant den første restauranten han jobbet i, og pratet med en ung mann i 20-årene. Da jeg hadde fortalt om min morfars reise for å lære fag og språk, sto han og stirret på meg før han smilte og sa: «You are telling me

Sigfred ved skrivebordet der han skrev til sin kjære Astri. EIER: PRIVAT

Det staselige huset i Prangins.

EIER: COMMUNE DE PRANGINS

my story!». Denne unge mannen hadde gjort akkurat det samme som Sigfred. Han reiste fra sitt hjemland for å lære fag og språk, nesten hundre år etter Sigfred.

KONAS PLANLAGTE ANKOMST

En tidlig høstmorgen i 1920 kom fremmedpolitiet på døra og sa at Sigfred måtte reise ut av landet. Hans venn Doebeli klarte da å skaffe ham arbeid hos en rik belgisk mann som bodde i Prangins, et stykke utenfor Genève, og han skulle ordne med tillatelse. Jobben der var som

en slags hovmester i en privat familie. Familien besto av et ektepar og deres to barn. Det var ti ansatte, deriblant to guvernanter, sjåfør, kokk, gartner og flere hjelpere av forskjellige slag – nesten som i TV-serien *Downton Abbey*.

Etter å ha arbeidet hos belgieren en tid fikk Sigfred løfte om at kona kunne få jobb som stuepike i huset. Han skrev hjem og fortalte den gode nyheten. Avtalen var at de begge måtte forplikte seg til å jobbe der i 18 måneder. Det var kanskje svart arbeid, for i brevet hjem, der han instruerte kona om reisen til Sveits, skrev han:

«Naar du kjøper billett, saa gaa til Bennet og kjøp den der, samtidig saa spørger du om der er nogen som skal samme veien saa du faar reisefølge. Paa Sveitziske konsulatet skriver du i de forespørgsmaal som er der at du skal reise til denne adresse for at være der i huset for at lære fransk, fordi det er nødvendig for dit fags skyld.»

«Ikke nevnt noget om at du skal reise til din mand eller saadan noget, for det forverriggjør passet for at faa det forlænget. Naar de spør i Basel om hvad du skal gjøre her, saa siger du det samme der ogsaa og dersom de spørger om du skal ha betaling eller lignende, saa siger du nei.»

Videre skrev han:

«Jeg har 120 franc i maaneden og alt frit lige til sko. Du faar 60 franc og alt frit til at begynde med og saa er her meget drikkepænger at tjene ved siden av, for her er et rigtig flot selskaps hus kan du tro, her er intet som mangler. Overflod i alt.»

Men så gikk det ikke som ønsket. Sjefens kontakter i fremmedpolitiet laget problemer, og Astri fikk ikke komme.

FANT BILDE AV HUSET

På min interrailtur reiste jeg også til stedet der den rike belgieren og hans familie hadde bodd. Huset var ikke der lenger, men jeg fant kommunekontoret, og spurte om de kjente til huset og eieren. Det gjorde de ikke, men det gjorde kanskje den pensjonerte arkivaren? Jeg leverte det jeg hadde av informasjon om huset og belgieren, blant annet et bilde av hans fasjonable brevpapir med navn, adresse og profesjon.

Da jeg kom hjem fra interrailturen, fortsatte jeg letingen på nett og i arkivene. I et av brevene skrev Sigfred at han skulle søke utsettelse fra militæret. Han hadde fått innkalling fra Trondheim, siden han hadde hatt adresse der, og jeg kontaktet Statsarkivet i Trondheim. Derfra fikk jeg en kopi av en rodeliste for menn som skulle i førstegangstjeneste. Der var navn, fødselsdato og næringsvei oppført. Ut fra dette dokumentet fikk jeg vite at Sigfred var ansatt som kokk på Britannia i Trondheim i 1919. Det var ny informasjon for meg.

Et par måneder senere kom det brev fra Sveits. Den pensjonerte arkivaren i Prangins hadde funnet et bilde av huset der Sigfred hadde hatt arbeid. Arkivaren sendte et bilde fotografert fra en bok. Det var et stort og staselig

hus. Noen av Sigfreds bilder var tatt utenfor huset, og jeg kjente igjen vinduene og karnappene.

Jeg kontaktet flere arkiv i Sveits, og var veldig glad da jeg fant en organisasjon som het Geneva Historical Society. Min erfaring fra Norge er at historielag er gull verdt, de har mye informasjon og deler gjerne, så jeg var veldig spent på svaret. Det kom ganske fort, men med beskjed om at jeg hadde skrevet til en organisasjon i Geneva i New York i USA. Arkivaren skrev at de ganske ofte fikk henvendelser fra folk som trodde de skrev til en organisasjon i Genève i Sveits.

PRØVDE Å FÅ JOBB I PARIS

Sigfreds ambisjoner og viljen til å få til noe var sterk. Han skrev:

«En som skal tænke sig at komme frem til noget, da maa man først lide, gjennomgaa en hel masse av eventyr og vanskeligheter, det er likesom en høi mur som staar en ung mand iveien og som med to tomme hender skal forsøke at bryte hul gjennom den, for at komme til dagens lys saa folk kan se ham.»

Det var en vanskelig tid for hotell- og restaurantbransjen i Sveits og Frankrike i denne perioden, og mange hotell måtte stenge. I 1921 skrev Sigfred til en tidligere sjef, CF Lem, som da arbeidet på Bristol i Paris, for å høre om han hadde noe arbeid til ham. Til Astri skrev Sigfred: «Astri, du vet at jeg arbeider for os begge og skaper os en fremtid. Alt jeg har set og lært vil engang komme mig til nytte, saa at jeg kan vexle kundskaper om i penge.»

Hvor kom selvilliten og viljestyrken fra for denne gutten som vokste opp i fattigdom?

Denne fasjonable restauranten i Genève var Sigfreds første jobb i Sveits. På bildet sitter han fremst i spisesalen. EIER: PRIVAT

Det tok tid å gå gjennom alle brevene, men det gjorde at jeg ble enda bedre kjent med mormor og morfar. FOTO: PRIVAT

Sigfred reiste til Paris. Også der var arbeidsmulighetene vanskelige. Han og Lem ble gode venner og var mye sammen. Det var mange andre nordmenn i Paris, og Sigfred fnøs av at de satt på kafeer og drakk og pratet i stedet for å være på jakt etter arbeid. Det viste seg ganske raskt at ikke han selv heller klarte å skaffe seg arbeid. Da han i november 1921 fikk brev om at svigerfaren lå for døden, reiste han hjem.

BLE MANGEÅRIG RESTAURANTSJEF I OSLO

Sigfred fikk rett i det han skrev om at han senere kunne veksle sin kunnskap om i penger. Da han kom tilbake til Kristiania, fikk han jobb på Grand Hotel, og senere ble han hovmester på Bristol. Jeg kontaktet Grand Hotel for å høre om de hadde ansattlister, men arkivet deres hadde forsvunnet i en brann.

I 1930 forlangte Oslo kommune at Blom, som da var bodega med kun skjenking, måtte drives som en restaurant med matservering. Der fikk Sigfred ansvaret, og med avtale med Kunstnerforeningen, drev han Kunstnernes restaurant Blom fram til sin død i 1966. Oslo byarkiv har klippbøker fra Blom, og i noen intervjuer har han nevnt at han var i Sveits og Frankrike, men den virkelige historien kommer kun fram i brevene.

○ KJENNER DU TIL LEM ELLER DOEBELI?

I brevene nevner Sigfred navn på andre nordmenn. Det hadde vært interessant å vite om noen vet hvem CF Lem var, han som Sigfred var mye sammen med i Paris. I et av brevene skriver Sigfred at Lem hadde vært sjefen hans på Fagernes hotell, som da var eid av Lage Fosheim.

Og kanskje er det noen som vet noe om sveitseren Harry Doebeli, som var så ofte i Kristiania? Jobbet han på Grand Hotel? Kontakt meg gjerne hvis du kjenner til noen av disse. Se kontaktinfo på min nettside www.aceriksen.com. Der er det også flere bilder og mer info om Sigfred.

Sigfred drev i mange år Kunstnernes restaurant Blom i Oslo, med stor suksess. FOTO: ÅSGEIR VALLDAL / DAGBLADET / NORSK FOLKEMUSEUM

BREVENE FØRTE TIL LETING AV MER INFORMASJON

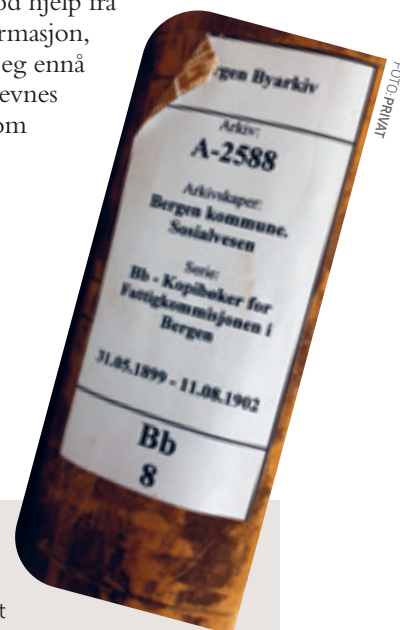
Min første tanke etter at jeg hadde lest brevene, var å transkribere dem, slik at hans etterkommere kunne lese om strabasene og pågangsmotet. Ettersom arbeidet skred fram, og jeg forsto at historien fortsatt hadde relevans, valgte jeg heller å gi ut en bok. Boken heter *Sigfred*, og ble lansert på dagen 100 år etter at han reiste fra Kristiania for å lære fag og språk.

Brevene ble en trigger til å lete mer, og jeg fant mer. Mye mer. Og jeg fikk bekreftet og oppklart hendelser. Med tålmodighet, og veldig god hjelp fra arkivarer, fikk jeg mye ny informasjon, og også noen nye nøtter som jeg ennå ikke har løst. I et av brevene nevnes en onkel i Amerika, mon tro om jeg finner ham? ■ ■

ARKIVHJELP FRA

- Arbeiderbevegelsens arkiv.
- Bergen byarkiv.
- Commune de Prangins, Sveits.
- Etat de Vaud, Sveits.
- Klipparkiv Hotel Bristol.
- Oslo byarkiv.
- Statsarkivet i Bergen.
- Statsarkivet i Trondheim.

I tillegg til historikere, slektninger, reiser og utallige nettsøk.

Mysteriet Martinius

Min far var en ivrig slektsgransker og holdt det gående i mange år med utallige timer foran mikrofilmleseren. Likevel klarte han ikke å finne ut av hvor det ble av sin onkel. Mysteriet skulle finne sin løsning fra uventet hold.

■ HENNING PYTTERUD

Han ble døpt Martinius den 30. november 1851 og konfirmert som normalt i 1866. Vi finner ham også registrert som utflyttet til Kristiania i 1870, men så starter også mysteriene.

Han var den eldste gutten i en søskenflokk som etter hvert telte ti barn, der tre døde tidlig. Som den eldste skulle man forvente at han skulle overta gården, men det fantes lite spor av ham etter 1870. Nest eldste sønn kom til å overta gården i 1890 etter farens død. Martinius er registrert som far til et guttebarn i 1870 og det kan være bakgrunnen for at han drar sin kos. Gutten døde umiddelbart etter fødselen.

REISTE TIL STOCKHOLM

Det fantes bilder som må være tatt etter at han flyttet fra hjemgården og som dermed er et interessant spor. Han er avbildet i en uniform som min far fikk eksperter på Forsvarsmuseet på Akershus festning til å se på. De kunne fortelle at dette sannsynligvis var fra en svensk gardeavdeling eller offiserskole i Stockholm.

På denne tiden hadde Norge og Sverige felles konge. Uten at jeg kjenner detaljene i dette er det sannsynlig at kongens vaktstyrker i hvert fall hadde felles opplæring. Bildet var likevel den eneste kilden for at Martinius var i Stockholm.

Det er egentlig litt merkelig, men vi var kjent med at han endret navn fra Martinius Eriksen, som det står i kirkeboka da han flytter ut, til Martinius Ruud. Det må han ha gjort etter at han flyttet ut.

Med det vi i ettertid har kommet over av informasjon, er det hevet over tvil at flere av slektens eldre visste

Martinius i uniform, fotografert i Stockholm. EIER: PRIVAT

historien. Jeg har arvet notater fra to onkler i tillegg til halvparten av min fars notater. De to eldste av nevøene til Martinius visste hva som skjedde, men var delvis pålagt og delvis oppdratt til å holde tett om slike ting. I notatene fra min eldste onkel finner jeg notert flere steder at Martinius er død i 1882. Et sted står det også at han døde i Kristiania.

GULVKLOKKAS HEMMELIGHET

På hjemgården, som min fetter nå driver, har det alltid stått en gulvklokke som jeg ikke kan huske har gått. Den sto i stua og etter hvert som årene gikk, var det nødvendig å flytte den for å male og pusse opp litt.

Kristiania den 9de Marts 1882.

Kjære Forældre!

Jeg fortryer meget meget om
min og skrive nogle Ord, da de
ikke stort har hørt fra os efter
Jule. Vi er alle friske og stærke
Det gælder alle med os alle, og Skjæde
er ikke stort at fortælle, dog
skulle det vel være meget i disse

Kristiania den 10de Juni 1882
Kjære Forældre og Søskende!

Jeg for i at skrive dig
om den Tid og skrive nogle Ord
særlig for mine søster, da jeg ikke
langer holder det at skrive om
særlig om de der holdt at skrive
om huse arrangement som særlig,
da de mindst havde dette skrevet,
og jeg ikke mere i disse Tider,
men de for hinde du kan godt
se dem, men det vil jeg ikke
at skrive om. Derfor har jeg
at skrive Forældre for mig. —
Lille

Brev med få måneders mellomrom i 1882. På det ene skriver Martinius at alt er bra, mens på det andre tar han farvel. EIER: PRIVAT

Klokka var tung å flytte på, og forklaringen på det var at slike klokker drives av flere kilo tunge blylodd. Når klokka er i gang, henger loddene i snorer som på den måten sørger for framtrekk. Klokka måtte trekkes ved å sveive opp loddene på nytt. Snorene hadde en lei tendens til å ryke og i dette tilfellet var loddene bare satt ned i bunnen av kassa.

Det vil si, ikke helt i bunnen, for underst lå det nesten et titalls brev fra Martinius og en masse annet papir. Her var det detaljer nok til å bringe mysteriet inn i en helt ny fase.

TOK SKRIFTLIG FARVEL

Brevene var dels fra Stockholm i perioden 1872 til 1876 og dels fra Kristiania i perioden 1880 til 1882.

Fra Stockholm skriver han om skolegangen og vakt-rutiner. Han nevner også en epidemi som rammer flere av elevene i samme kull. I de siste brevene er han ut-

eksaminert og tjenestegjør i vaktstyrken. Han nevner også planer for å flytte tilbake til Norge.

I et av brevene kommer forklaringene på bildet ved at han nevner at han har vært hos fotografen. Han sender flere bilder hjem og ber faren om å levere noen til kjente.

I brevene fra Kristiania skriver han i vi-form. Han nevner hvem som har vært på besøk og selvfølgelig en del om været. Så kommer det siste brevet der han kort og brutalt tar farvel med alt og alle for han gikk til nabooppgangen og hengte seg.

SPORET OPP DØDSFALLET

Med en dato og et sted var det lettere å finne flere detaljer og bekreftelse på historien. I Digitalarkivet finner vi dødsfallet registrert både i kirkeboka for Paulus menighet og ved at dødsfallet er meldt til skifteretten. Vi finner også dødsannonsen i *Aftenposten*. Her framgår det at han var gift med en dame som er registrert

som Sofie Ruud. I skifteprotokollen er det referanse til saksnummer 162/1883 med en kommentar om at enken får lov til å gifte seg på nytt.

I håp om at det var informasjon av interesse, lette jeg på kryss og tvers i skiftearkivet etter den saken uten hell. Til slutt sendte jeg en forespørsel på Digitalarkivets forum. Svaret kom overraskende fort. Det var likevel bare en lapp der faren fraskriver seg arv, men gjerne vil ha klokka.

Martinius fotografert i Oslo. EIER: PRIVAT

Martinius' kone, Sofie Ruud. EIER: PRIVAT

At min kjære Mand, Assistent ved
Sundhedskommissionen Martinius Erik-
sen Rud, døde den 5te dennes, 33 Aar
gammel, bekjendtgjøres herved for Slægt
og Venner.
Sofie Ruud.

Begravelsen foregaar fra Kapellet
paa Sofienbergs Kirkegaard den 10de
ds. Kl. 12 Middag.

Martinius'
dødsannonse i *Aftenposten* 9. juni
1882. FAKSIMILE: NASJONALBIBLIOTEKET

GIFTET SEG PÅ NYTT

Håpet om å finne ut om Sofie var norsk eller svensk brast. Men høsten 1883 har ikke så mange ekteskap. Selv om vi ikke vet hvilken menighet, er det praktisk gjennomførbart å lete. Det skulle også vise seg at i Grønland kirkebok i november 1883 er registrert vielse mellom «ungkar og malersvenn Emil Martin Eriksen født i Nordre Aker 1849» og «enke Hedevig Sophie Ruud født i Sverige i 1843».

Søk i Digitalarkivet etter Sofie gir ingen treff, men Emil Martin finner vi igjen i folketellingen i 1910. De er fortsatt gift og bor fremdeles på Grønland i Oslo. Sofie er blitt til Soffie og det hadde jeg ikke fantasi

Hovedbygningen på Pytterud gård,
fotografert i 1875. Martinius var da i Stockholm. EIER: PRIVAT

til å lete etter. Litt overraskende er det at han fortsatt er «malersvend». Jeg lurte lenge på hvor de var i 1900, men i arbeidet med denne artikkelen dukket de opp i Asker.

AVGJØRENDE BREV

Vi vet fortsatt ikke hvorfor Martinius valgte som han gjorde i 1882, men det lille som finnes av enkens ettermæle kan tyde på at ekteskapet skrantet. Om det er hele forklaringen, vet vi likevel ikke. Brevene kan også tyde på at økonomien skrantet.

Vi finner en Sofie Eriksen registrert død i Oslo etter 1915, men der står det ingen fødselsdato eller andre detaljer som kan bekrefte at det er riktig person. Det kan tyde på at begge kom til «gamlehjemmet» i Storgata og døde der. Leting etter Sofie eller Martinius i svenske arkiver har så langt ikke resultert i noe. De giftet seg i Grønland kirke i august 1879. Fødested er oppgitt til Sverige, men ikke mer. Faren er oppgitt til Olaf Lindstrøm, men det er mange som har dette navnet i Sverige.

Selv om det etter hvert ble klart at noen visste om skjebnen til Martinius, var brevene avgjørende for at jeg fant løsningen. Med datoene fra brevene kunne jeg enkelt finne flere detaljer i Digitalarkivet. ■ ■

En jødisk families tap o

«Ord kan ikke beskrive hva vi følte. Avskjeden var forferdelig, men vi håper og ber til Gud om at de begge skal komme trygt hjem igjen.» Mormor mistet to av barna sine i Auschwitz. Familiens uvurderlige brev og dagbøker beskriver hvordan livene deres var i de dramatiske krigsårene.

■ LILL FANNY SÆTHER

Jeg var ikke interessert i familiehistorie før jeg fikk et familietre laget i MyHeritage av døtrene mine til 60-årsdagen. Det var en tykk perm med hundrevis av slektninger på begge sider. Det som først og fremst fanget min interesse, var min mor, Else, sin jødiske familie som stammet fra Baltikum, datidens Tsar-Russland. En gren av familien kan spores tilbake til midt på 1700-tallet.

At det fantes spor etter familien på tross av pogromene under Tsar-styret og jødeforfølgelsene i nazi-tiden, oppmuntret meg til å undersøke mer. Jeg ville skrive en familiekrønike til mine to døtre og tre barnebarn, så historien ikke skulle gå tapt. Det ble en bok.

MANGE SPOR I BREV OG DAGBØKER

Jeg har besøkt flere arkiv; British Archives i London, Public Records Office of Northern Ireland i Belfast, det norske riksarkivet, samt byarkivet i både Oslo og Trondheim. Jeg har også hatt kontakt med det svenske

riksarkivet og statsarkivene i Latvia og Litauen. Noe av etterforskningen og skrivingen fant sted under pandemien, så da var telefon, e-post og internett gode å ha.

I en gammel koffert som mor hadde etterlatt seg, var det mange bilder. Her fant jeg også almanakker og en notisbok som inneholdt min mormors dagbøker og kladder til brev fra andre verdenskrig. Det var vanlig å skrive en kladd før man skrev brev den gangen.

Familien bodde i dagens Nord-Irland i mange år før de kom til Norge, så mormor skrev alltid på engelsk. Jeg hadde også mange brev som mor skrev til familien i Stockholm mens hun var i Glasgow, der hun jobbet på det norske konsulatet mellom 1943 og 1945. Jeg har gått igjennom hele konsulatets arkiv på Riksarkivet fra de aktuelle årene og funnet noen få spor etter henne.

Etter okkupasjonen av Norge ble jødene utsatt for stadig flere spesielle bestemmelser og restriksjoner, og opplevde også hets. Her fra en butikk i Oslo i 1941.

FOTO: ANDERS BEER WILSE / NORSK FOLKEMUSEUM

on Thursday evening about half past seven some two stacks police to arrest my husband and my son Harry first they come in they ask me if I had any money I say said nicand gently that I have no money so they then ask me where my husband and Harry was. I told him my husband was ill he just a had operation so they could not arrest him so they ask for my son. I said he was out in Country working thinking he might escape from begin arrested but nothing helped the police said we must for him up to come til Oslo and report him self and if he made his way to leave Norway it will be worse

Mormor skriver i dagboken at sønnen Isidor arresteres.

EIER: PRIVAT

g håp i krigens skygge

BEGYNNELSEN PÅ JØDEFORFØLGELSEN I NORGE

Etter at Norge ble okkupert den 9. april 1940, ble befolkningen utsatt for restriksjoner, rasjonering, sensur, arrestasjoner og henrettelser. Jødene ble i tillegg utsatt for spesielle bestemmelser og restriksjoner. Eiendommer ble konfiskert og jødiske menn ble arrestert, tilsynelatende tilfeldig.

Fra januar 1941 måtte alle innbyggere i Norge ha legitimasjonskort, og i januar 1942 ble jødene pålagt å få stemplet en «J» i sine. I februar måtte alle jøder over 14 år fylle ut et omfattende «Spørreskjema for jøder». Det medførte fengselstraff å la være. Jeg har funnet familiens utfylte spørreskjemaer på Riksarkivet.

Det eksisterte en naiv tro på at «den endelige løsningen på jødeproblemet» ikke kom til å skje i Norge. Her var det jo så få jøder, rundt 2000. Men okkupasjonsmakten trengte bare et påskudd for å starte massearrestasjoner og deportasjoner.

Mormor, Florrie Mendel, skriver i dagboken:

«Fredag 23. oktober 1942 var den mest uheldige dagen i Norge med drapet som fant sted på toget til Halden. Det var fryktelig uheldig at det var jøder som forsøkte å flykte til Sverige på dette toget. Fra den dagen ble nazistene helt ville og startet den

Alle barna samlet rundt 1920. Bak f.v. Harry Isidor, Else og Abraham Simon. Foran f.v. Sadie Miriam og Esther. Abraham Simon emigrerte til Amerika i 1930. EIER: PRIVAT

Ullevålsveien 97 A, 4. etasje, var familiens hjem da dramaet utspant seg høsten 1942. De bodde i bygningen til høyre i bildet. FOTO: JØRGEN BULL / OSLO MUSEUM

virkelige forfølgelsen. Mange jøder klarte å komme seg til Sverige, mange ble arrestert og sendt til Bredtvet, men mange ble igjen.»

«I tiden mellom 23. og 29. oktober levde vi under veldig spente forhold, vi var engstelige for hva som ville skje. Nazistene og Statspolitiet begynte å oppsøke alle jødiske boliger og arresterte alle mennene de kunne finne. Det var en sorgelig dag.

Den bevæpnede losen, Karsten Løvestad, befant seg på toget sammen med flere jødiske flyktninger uten gyldige papirer. Da grensepolitiet kom på toget, fikk han panikk og skjøt og drepte en av politimennene. Jødene fikk skylden for drapet i en storm av propaganda, blant annet fra den nazifiserte *Aftenposten* og den nazistiske avisen *Fritt folk*. Karsten Løvestad og alle flyktningene ble etter hvert arrestert og henrettet.

I dagboken og i brev til slektninger i England, Irland og USA, skriver Florrie om familiens opplevelser fra oktober til desember 1942. Brevkladdene er mer eller mindre detaljrike og det varierer litt hvilke momenter som er med i de ulike utkastene. Til sammen gir de et godt bilde av det som skjedde med familien under holocaust i Norge.

26. OKTOBER 1942: JØDISKE MENN ARRESTERES

Familien bodde i Ullevålsveien 97A i Oslo i mange år. Mormor skriver i dagboken om sin mann og sønn:

«Joe og Isidor var på jobb i Drammen, da Joe ble syk 27. oktober, og legen beordret ham innlagt på sykehus, hvor han ble operert den 28. To fra Statspolitiet kom for å arrestere Joe og Isidor. Det var en grusom dag. Politimennene spurte først om hvor min mann og Isidor var, og om jeg hadde penger eller smykker. Jeg sa så rolig jeg kunne, og med lav stemme, at jeg ikke hadde [det], at Joe var på sykehus og at Isidor var

på jobb utenfor Oslo. Jeg trodde kanskje Isidor ville kunne redde seg (...), men jeg ble beordret til å ringe ham og be ham komme hjem øyeblikkelig. Jeg fikk beskjed om at hvis han skulle forsøke å forlate Norge, ville det gå ut over resten av familien.»

«Han ble beordret til å møte i politibarakkene i Kirkeveien med en gang han kom hjem. Isidor forsøkte å holde motet oppe [da han kom hjem neste morgen], men jeg så hans ensomme, triste ansiktsuttrykk. (...) Vi tok et trist og bittert farvel. Vi kysset hverandre, men kunne ikke si et ord; våre hjerter brast og våre øyne var fulle av tårer. [Vi] sto i vinduet og så Isidor gå bortover gaten til Ullevål sykehus for å ta farvel med sin syke far. Jeg klarer ikke tenke på hvordan det må ha vært for dem begge. Isidor gikk deretter til politibarakkene og meldte seg – som en helt.»

«Det var en tragedie at vi måtte skilles og vi var alle utrolig triste. I tiden som fulgte var jeg pålagt å melde meg hver dag til Statspolitiet i politibarakkene i Kirkeveien.»

26. NOVEMBER 1942: KVINNER OG BARN ARRESTERES

Florrie skriver i dagboken:

«Til vår bitre overraskelse ble alle kvinner og barn arrestert og sendt til Polen den 26. november. Nazistene og Statspolitiet kjørte rundt fra klokken fire om natten for å arrestere alle jødiske kvinner og barn. To statspolitimenn kom til leiligheten vår cirka klokken åtte om morgenen, og det var uheldig fordi vi var alle hjemme; Else, Sadie, Esther og jeg.»

Min mor, Else, skulle begynne i ny jobb, fordi hennes tidligere arbeidsgiver hadde flyktet etter at mor advarte ham. Esther var lærling på Hovedpostkontoret. Florrie skriver om sistnevnte:

*before we could escape from...
so there come a block of sun shine after
forming up the German office they said
that Elsa & Sadie was British so it
perhaps they would be come free
so after a long waiting it was granted
at British office to be free. so my oldest
girl put her arm round my neck
and said mama you will be free
instead of me I will go to polen, so
no my child you are young and has
your life before you. I am old so I can
go. but my child Esther, she had to go
because she was a Norwegian citizen. oh*

I mormors dagbok skrives det detaljert om den dramatiske dagen da alle jødiske kvinner og barn skulle arresteres.

EIER: PRIVAT

«Hun hadde forskjellige arbeidstider, og skulle begynne på jobb klokken 10 denne dagen. Mitt stakkars barn. Statspolitimennene arrestererte oss alle fire, og sa at ordren var at alle kvinner og barn måtte ta på seg varme klær og ta med seg mat for fire dager for å bli sendt til Polen. Vi kledde på oss, mens vi gråt og innså at vi ikke kunne gjøre noe for å unnsnippe katastrofen. Jeg kan ikke beskrive våre følelser. Vi (...) var veldig nervøse, og fylt av tvil. Vi strevde med å kle på oss og var nesten klare til vår skjebnereise.»

Mor fortalte mange ganger at hun sa til den ene politimannen: «Jeg og min søster er britiske borgere, så dere kan ikke arrestere oss.» De to eldste søstrene var begge født i Nord-Irland i 1909 og 1911, og hadde beholdt sine britiske statsborgerskap da resten av familien ble norske borgere i 1937. I arrestordren, utstedt dagen før, sto det at jøder som var statsborgere fra noen land, blant annet Stor-

FOTO: GEORG W. FOSSUM / NASJONALBIBLIOTEKET

26. november 1942 ble 529 norske jøder deportert med det tyske skipet Donau til utryddelsesleirene. Til sammen ble 772 jøder deportert fra Norge høsten 1942 og våren 1943. Bare 38 overlevde og kom tilbake. Søsknene Esther og Isidor var ikke blant disse.

EIER PRIVAT

Joe, Sadie Miriam og Florrie fotografert i Stockholm 1943.

britannia og USA, de nøytrale land og de med Tyskland allierte stater, ikke skulle deporteres. Else var heldigvis velinformert og visste dette. Florrie skriver i dagboken:

«Det var en strime av håp (...), da gjensto Esther og meg. Min eldste datter [Else] la armene rundt nakken min og gråt og sa: 'Mama, du skal være fri i stedet for meg. Jeg reiser til Polen'. Jeg sa: 'Nei, mitt barn, du er ung og har livet foran deg, jeg er gammel'. [Fordi] Joe var på sykehus (...) skulle heller ikke jeg arresteres, men fortsette å ha meldeplikt. Jeg sa at jeg ville arresteres og være med barnet mitt. Men de hørte ikke på meg og tok Esther med seg fordi hun er norsk statsborger.»

«Ord kan ikke beskrive hva vi følte. Men vi kunne ikke gjøre noen ting for å hindre at både Esther og Isidor ble sendt til Polen. Avskjeden var forferdelig, men vi håper og ber til Gud om at de begge skal komme trygt hjem igjen.»

Men de kom ikke hjem igjen. Begge ble sendt rett i gasskammeret ved ankomst Auschwitz den 1. desember.

I løpet av min oppvekst fortalte mor historier fra krigen, i motsetning til mange andre som hadde overlevd holocaust. Hun fortalte blant annet om den dramatiske redningen av faren og en medpasient fra Ullevål sykehus, som hun gjennomførte om natten 8. desember 1942. Jeg trodde jeg visste alt som hadde skjedd, men mors historier hadde store hull og mange viktige detaljer manglet.

FLUKTEN TIL SVERIGE

I desember 1942 flyktet 809 mennesker fra Norge til Sverige, 546 av dem var jøder. Florrie skriver i den sorte dagboken:

«Vi forlot Oslo den 15. desember [natt] og måten vi reiste på var vanskelig og anstrengende, og vi vil aldri glemme det. Vi ankom Sverige onsdag 16. desember. Vi kom til Vingåker [Kjesäter] den 17. desember, hvor det var mange norske jøder og nordmenn.»

Mor fortalte om en lastebil når hun snakket om flukten, og ved hjelp fra Jødisk Museum fikk jeg vite at de flyktet med Carl Fredriksens Transport. Lederen, Alf

T. Pettersen, og hans medsammensvorne, reddet rundt 1000 mennesker, med fare for eget liv, i løpet av vintermånedene 1942 og 1943.

FAMILIENS LIV I KRIGSÅRENE I SVERIGE

Høsten 1942 registrerte og konfiskerte nazistene alle jødernes eiendommer og eiendeler. Men de kunne ikke beslaglegge eiendelene til personer som var omfattet av unntaket fra å bli arrestert. Advokat, Einar Walter Nansen, klarte å bevise at mor hadde kjøpt familiens spisestuemøblement og slik reddet han det fra å bli avhendet.

I denne prosessen var det en del korrespondanse mellom Nansen, Reichskommissariatet og bobestyreren, Kaare Wangen. Wangen bestred Nansens påstand om hvem som hadde kjøpt møblene, og han la også hindringer i veien for utleveringen. Men Reichskommissariatet ga Nansen medhold, og møblene ble reddet. Alt dette dokumenteres på Riksarkivet i bomappen «Harry Isidors og Josef Mendels bo».

På grunn av et brev ble Else underlagt hemmelig brevkontroll mens hun bodde i Stockholm. I en politimappe i det svenske Riksarkivet lå det tre brev; ett fra mors søster, ett fra hennes tidligere arbeidsgiver og ett fra en som kalte seg «Franz B» datert 11. januar 1943. De to første brevene er kopiert speilvendte med hvit skrift på svart bunn, men ved hjelp av et speil var de mulig å lese.

Ved hjelp av Bjarte Bruland har jeg funnet ut at «Franz B» het Fritz Bortstieber og var en jødisk flyktning fra Østerrike som kom til Norge fra Praha i 1939 ved hjelp av Nansenhjelpen og Tove Filseth. Han var del av et kommunistisk motstandsnettverk. Han befant seg også i Sverige, og skriver en anelse gebrokkent, og bruker dekknavn på alle han nevner. Noe av teksten er skrevet i koder. Else må ha hatt kontakt med dette nettverket, ellers ville hun ikke ha forstått mye av innholdet. Dette var det mest overraskende jeg fant i arbeidet med boken. Mor nevnte aldri sitt engasjement i motstandsarbeid.

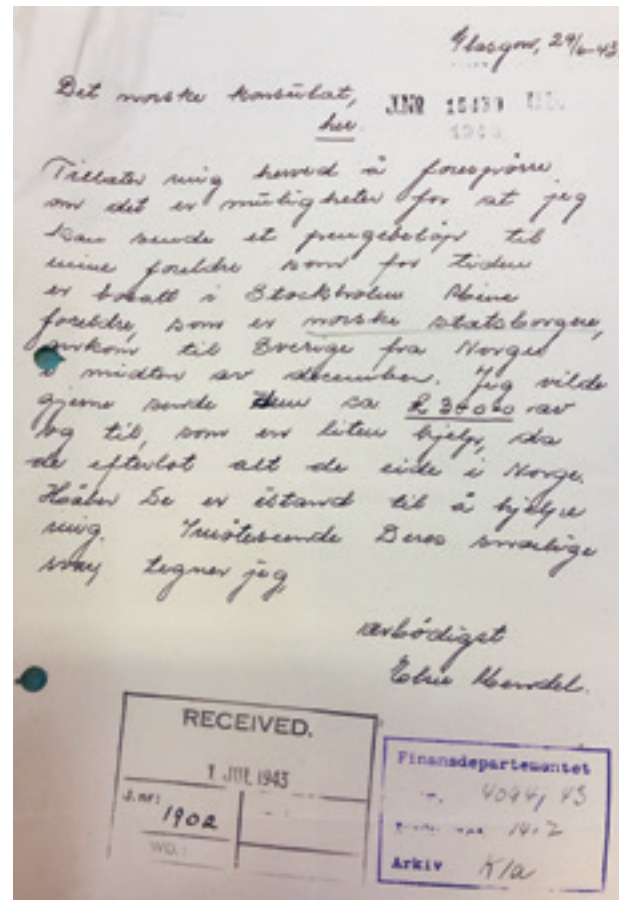
Sverige var veldig opptatt av at flyktningene fra Norge ikke skulle drive med spionasje eller motstandsarbeid eller annen aktivitet som stred mot Sveriges nøytralitet. Et notat i Elses mappe inneholder sitat fra brevet:

«På grund av ett brev vari det sades at [Menfeld] 'forteller merkelige ting om dig, at du kommer til å reise til England, at du kan formidle spørsmål til Norge – i det hele tatt, alt mulig mystisk om dig.' ställdes Mendel under postkontroll under tiden 25/1-1943–9/3 1943 utan at något misstänkt framkom.»

Etter flukten oppholdt Else og søsteren seg en kort stund i Nollhaga läger i Alingsås, hvor ikke-norske og statsløse bodde. Tove Filseth hadde også flyktet til Sverige og arbeidet på Nansen-kontoret med ansvar for flyktningene i Nollhaga. Hun fikk et brev fra Den norske legasjonen om at alle statsløse og ikke-norske flyktninger

Brev fra advokat Einar Walter Nansen om at møblene i Oslo er reddet. EIER: ARKIVERKET

Brev fra mor til sin sjef om overføring av penger til foreldrene. EIER: ARKIVERKET

burde skrive brev om at de ønsket å komme tilbake til Norge etter krigen. I brev fra februar 1943 skrev Else:

«I anledning deres brev til frk. Filseth angående statsløse som ønsker komme tilbake til Norge etter krigen, vil jeg herved meddele Dem følgende: Da jeg kom hit fikk jeg engelsk pass, da jeg er født engelsk, men har siden jeg var ganske liten bodd i Norge, gått hele min skolegang der, arbeidet og betalt skatt. Når krigen er slutt, vil jeg derfor selvfølgelig tilbake til Norge.»

Det var cirka 150 personer som sendte tilsvarende brev. Men norske myndigheter poengterte at ingen måtte ha falske forhåpninger om at de ville kunne få norsk statsborgerskap.

MORS OG FORELDRENES KORRESPONDANSE FRA 1943-45

Jeg har mormors dagbøker og brevkladder fra tiden i Sverige fra desember 1942 til juli 1945. I tillegg har jeg mange brev og fragmenter av brev som mor skrev til foreldrene etter at hun, som en av veldig få, spesielt kvinner, fløy fra Bromma til Dyce i Skottland i april 1943. Hun hadde fått jobb ved det norske konsulatet i Glasgow.

Mors brev gir et godt bilde på situasjonen både i Stockholm og Glasgow under krigen. Hun omtaler sitt eget og andre nordmenns liv, i tillegg til den delen av

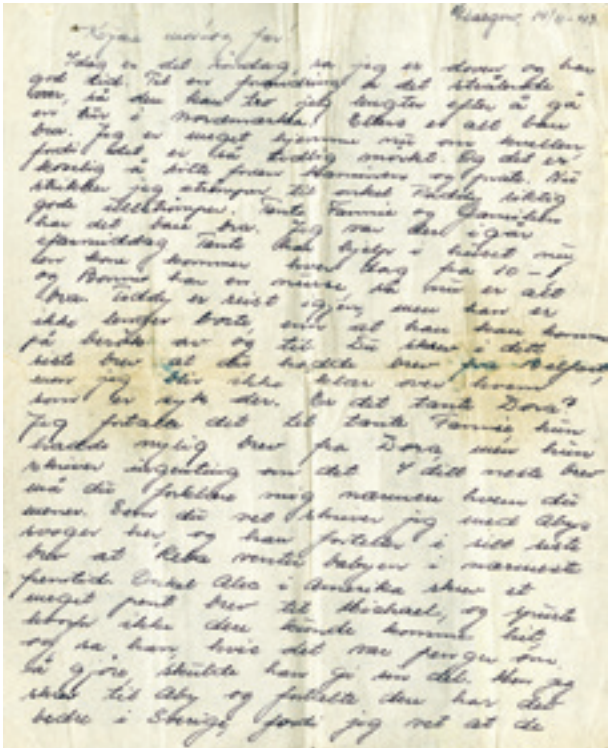
familien som bodde i Glasgow før mor kom dit. Hun skriver om hvor snille de er mot henne, om forholdene dem imellom og deres opp- og nedture. I tillegg skriver hun om klær hun kjøper, om maten de lager og samværet og turer med venner og kolleger. Mor nevner også stadig at hun har skrevet brev til venner og familie.

Ifølge konsulatets journal på Riksarkivet skrev mor et brev til sin sjef på konsulatet, Birger Torkildsen, i juni 1943:

«Tillater meg herved å forespørre om det er mulighet for at jeg kan sende et pengebeløp til mine foreldre, som for tiden er bosatt i Stockholm. Mine foreldre, som er norske statsborgere, ankom til Sverige fra Norge i midten av desember. Jeg vilde gjerne sende dem cirka £ 3-0-0 av og til, som en liten hjelp, da de efterlot alt de eide i Norge. Håber De er istand til å hjelpe mig. Imøtesende deres snarlige svar tegner jeg ærbødigst Elsie Mendel.»

Søknaden ble godkjent og Else sendte jevnlig 3 til 4 pund, som tilsvarte fra 50 til 65 svenske kroner, til foreldrene via legasjonen i Stockholm. Transaksjonene er dokumentert i Finansdepartementets arkiv i Riksarkivet.

Hverken Else eller Florrie nevner konkrete krigshandlinger i sine brev, men begge skriver stadig om ønsket om at krigen snart må være over og håpet om at de to yngste i familien skal komme hjem i god behold.

Et av brevene som mor sendte fra Glasgow til mormor og morfar, her fra 14. november 1943. EIER: PRIVAT

I oktober skriver Else:

«Kjære mor. Jeg blir så glad hver gang jeg får brev fra deg (...). Vi må være sterke og ikke miste troen på at Gud vil sende oss, og alle andre, de kjære tilbake. Jeg hører det har kommet brev fra Lea Levin om at de som ble arrestert, arbeider på en bondegård i Tyskland. Ja, gjør hun det, kan dere være sikre på at våre også gjør det. Du må huske på at våre ikke har noen adresse å skrive til. (...) Så vi må bare vente (...).»

Det kom faktisk postkort fra Auschwitz til slektninger i Sverige. Tyskerne fikk fangene til å sende brev og kort hjem for å berolige familiene, for de ble myrdet.

FLYTTET HJEM TIL NORGE ETTER KRIGEN

Greenock utenfor Glasgow var en viktig havn for de allierte under andre verdenskrig. Her samlet de allierte skipene seg før de skulle legge ut på den farefulle konvoifarten over Nord-Atlanteren til Amerika.

Mor skriver at de går i sjømannsklubben og den norsk-skotske foreningen, og om at Kong Haakon besøkte Glasgow i oktober 1944. Mor og alle andre fra Norge som bodde og arbeidet i Storbritannia, fikk brev med en hilsen fra kongen hver jul. Mormor, morfar og Sadie kom hjem til Norge i juli 1945. Mor kom hjem i oktober etter at konsulatet var stengt.

I et brev til mormor den 16. september 1945 skriver Else om en pakke med ting til brevmottakeren og deretter skriver hun: «Den herren som bringer denne pakken er fryktelig snild. Han reiser til Norge tirsdag. Det er forferdelig pent av ham å ta med denne pakken til dere.»

Mor og fars bryllupsbilde fra 1946. EIER: PRIVAT

Snublesteiner i Oslo etter søknene Esther og Isidor, som mistet livet i Auschwitz. FOTO: GUNNAR M. HENRIKSEN

Herren er min far, Sverre Rytter Sæther, som i fredsåret hadde vært sjømann i 18 år, inkludert krigsårene. De giftet seg i Oslo den 2. februar 1946. ■ ■

KILDER

- Arkivet etter det norske konsulatet i Glasgow 1943–45.
 - Brev fra Fritz Bortstieber, Sadie Mendel og Bernhard Bernstein til Else Mendel, 1943, Sveriges riksarkiv.
 - Brev til og fra Walter Nansen og den tyske administrasjonen, Reichskommissariat, 1943, Riksarkivet.
 - Else Mendels brev (1943–45).
 - Else Mendels brev til den norske legasjonen i Stockholm (om ønsket om å komme tilbake til Norge), februar 1943, Riksarkivet.
 - Else Mendels brev til Det norske finansdepartementet i London (om forsendelse av penger til foreldrene), juni 1943, Riksarkivet.
 - Else Mendels mappe hos svensk kriminalpoliti, Sveriges riksarkiv.
 - Else Mendels mappe, SUK Kanselliråd, Sveriges riksarkiv.
 - Fangeprotokoll fra Bredtvet fengsel, november 1942, Riksarkivet.
 - Florrie Mendels dagbøker og brev (1942–45).
 - Harry Isidor og Josef Mendels bomappe, Riksarkivet.
 - Lister i Riksarkivet: innlevering av nøkler, jøder som er arrestert og jøder som ikke er arrestert.
 - Spørreskjemaer for jøder, Riksarkivet.
 - Søknad om statsborgerskap: Josef, Florrie og Harry Isidor Mendel (1937).
 - Øvrige dokumenter relatert til jødeforfølgelsene i Norge 1940–45, Riksarkivet.
- Alle brev og dokumenter relatert til mor og familien befinner seg i arkivet til HL-senteret.

Brevene i bestefars arkiv ble til to bøker

Mine to bøker, slektskrøniken «To nord-norske slekter gjennom 350 år» utgitt i 2018 og den dokumentariske romanen «Svik – Sannheten var krigens største offer» utgitt i 2022, hadde aldri blitt til uten brevene i bestefars omfattende arkiv. Under arbeidet sto slektsgranskningen helt sentralt. Hvordan fikk jeg løsnet opp i vanskelige tråder?

■ TRYGG JOHAN HØLVOLD

Bestefar Johan Jørgensen ble født i 1875 på Lille Lauvøy utenfor Sandnessjøen. Mor og barn stelte hjemme, og far var på fiske det meste av året. Etter at mor Nikolina døde i barsel, fikk tolv år gamle Johan ansvaret for gården og to mindre brødre.

«Jeg skal aldri bli fisker» sa han da han vervet seg som soldat på Vardøhus Festning i 1897. I løpet av tiden der tok han eksamen som overkonstabel for å bli politi. I 1911 tok han med seg kone og seks barn og flyttet til Kirkenes, og drømte om et nytt liv i gruvesamfunnet.

Hans to lidenskaper i livet var kona og kontoret. I rask rekkefølge kom det seks barn til, mens han ble bestyrer for arbeidskontor, ordfører i flere perioder og leder av utallige nemder og utvalg. Han samlet på en mengde aviser og blader som ble lagret etter nummer og årgang. I tillegg hadde han for uvane å ta med seg kommunale papirer hjem. Folketellinger og manntall, partilister og masse mer.

ARKIVETS TØFFE PÅKJENNING GJENNOM ÅRENE

Da tyskerne inntok byen i 1940, fryktet han for arkivene sine. De gjennomførte razzia i mange hjem, på jakt etter antifascistisk og kommunistisk litteratur, noe han hadde mye av. Med forsiktighet, over tid, flyttet han arkivet til hytta i Pasvikdalen. Etter intens bombing av hjembyen gjennom flere år bestemte han seg for å flytte både familie og arkiv til hytta. Det var i siste liten. Få dager senere ble huset i byen truffet av en bombe og brant ned.

Bestefar Johan poserer på trappen til arbeidskontoret i Kirkenes omkring 1940. EIER: PRIVAT

Johan etterlot seg et rikholdig arkiv. FOTO: PRIVAT

Da Sovjets hær rykket over grensen i oktober 1944, var Pasvikdalen og bestefars hus midt i kampsonen mellom flyktende tyskere og jagende sovjetere. Skjult i kjelleren kunne Johan og familien høre huset bli truffet av splinter fra fly i kamp like over hytta. Lettet kunne han senere konstatere at arkivet var like helt.

Etter krigen arbeidet bestefar videre med sine brev og dokumenter, og skrev lange brev med oppsummering av krigen til slekt og venner i Norge og Amerika. Han satt ved skrivebordet til sin død i 1955, 80 år gammel.

Bestefars hytte ble da felleseie for barn og barnebarn, og arkivene utsatt for barnas nysgjerrighet. Mange år senere ble huset i skogen forlatt og forfalt. Vi trodde alt av verdi var tapt, inntil vi ryddet boet etter min far. Han hadde berget det viktigste – mengder med private brev, dokumenter og bilder, som jeg har fått ansvaret for. Det er mer enn to hundre private brev, en mengde private dokumenter og masser av bilder og prospektkort. Det totale antallet vet jeg ikke.

GAMLE BREV ER SOM MENNESKERS DNA

Brev er som spor på et åsted. Ikke som fingeravtrykk og blodflekker, men som navn, årstall, adresser – og alt som står mellom linjene. Brevne åpner slektsforskerens dører inn i historiene som vi kan utvikle videre med fakta fra alle våre kilder. Bilder og brev finner sammen og blir til levde liv.

Bestefars brevsamling åpnet døren til historier om jekteskipper, strandsittere (kystens husmenn), familier utryddet i epidemier, den heldige som giftet seg til gård og andre som tapte alt. Mer enn 70 Amerikabrev åpnet

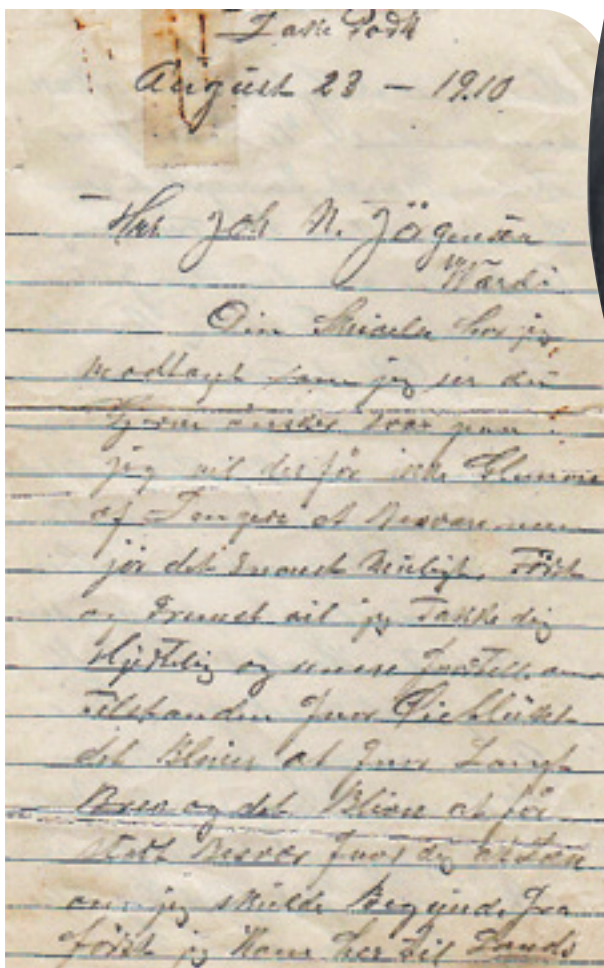

Johan og en av sønnene foran hytta i Pasvikskogen omkring 1938–40. Der oppbevarte han alle papirene jeg har i dag og der bodde familien da Sovjets hær forserte Pasvikelven. EIER: PRIVAT

veien inn til fantastiske historier om unge familier som utvandret fra Finnmark fra 1870 og mange år framover. Mange klarte seg bra, noen lengtet hjem, noen få ble rike, mens andre døde i fattigdom. Alt gjengitt i bestefars brev.

Førtitalls brev fra England forteller den hjerteskjærende historien om en datter som rømte med en engelsk matros, til farens sterke misnøye. En datter som

EIER: PRIVAT

Første side i brevet fra L. Strand alias Lorents Angel Nilsen.

mistet sin engelske mann under krigen og tre sønner før hun selv døde.

Mer enn 70 brev forteller om datteren som flyttet til Østerrike med sin tyske kjæreste, som beskriver forholdet mellom mennesker på begge sider i en krig, og en datter som aldri ble forsonet med sin familie i Norge. Det er deres historie som boken *Svik – Sannheten var krigens største offer*, som også ble innkjøpt av Kulturrådet, er basert på, og som jeg kommer nærmere tilbake til.

HVEM VAR BREVSKRIVEREN?

Etter sortering av de fleste brevene og langvarig slektsgransking, kunne jeg skrive ned historiene til mange familiers liv i Norge og Amerika. De aller fleste brevskriverne var det lett å identifisere og finne informasjon om, men jeg satt igjen med enkelte brev og bilder som krevde langt mer arbeid.

Et av disse brevene var seks tettskrevne sider vedlagt bilde av en ung gutt. Øverst stod det: «Lake Park, August 23 – 1910. Til Herr. Johan N. Jørgensen Wardø.»

Brevet var vanskelig å lese. Blyanten var dårlig eller strekene bleket av tiden. Presset inn nederst på siste side kunne jeg så vidt tyde: «Hilsen fra oss alle i familien L.

Bildet av konfirmanten fra 1910, Alf Strand, lå sammen med brevet. EIER: PRIVAT

Strand», et navn som ikke var å finne i mitt rikholdige slektstre på Embla.

En setning i begynnelsen av brevet fanget min interesse og fikk meg til å arbeide videre med å finne brevskriveren og hans familie.

«Din skrivelse som jeg modtaget som jeg ser du gjerne ønsker svar på. Jeg vil derfor ikke glemme af pengene da nevne? Men jør det snarets muligt.

Først og fremst vil jeg takke dig Hjertelig.» Dette tydet på at det var en relasjon mellom denne personen og bestefar.

SVARET BLE TIL FOREDRAG OG SLEKTSHISTORIER

Ord for ord ble håndskriften og det gammelnorske språket overført til Word. L. Strand forteller at de lever bra. Han jobber ved jernbanen, kona Jensine stiller de fem barna. Alf, gutten på bildet, ble konfirmert samme år og fruens søster, Olea, hadde giftet seg.

Ikke mye informasjon, men nok til å begynne å lete. Da er slektsgransking på sitt aller mest spennende. Med en del antagelser i bunnen kunne letingen begynne. Et godt sted å starte var å lese igjennom utvandringssprotokollene, og spesielt for Trondheim. Jeg antok at dette var en nordlending. Der fant jeg til slutt en Lornts Angel Nils. Ikke L. Strand, men kunne det være bestefars onkel Lorents Angel Nilsen?

Alle slektsgranskere kjenner den sitrende spenningen når man følger trådene videre. Gjennom grundige søk i amerikanske databaser, godt hjulpet av Ancestry, fant jeg ut at Lorents Nilsen skiftet navn til Strand i Amerika. Jeg fant ut at kona Jensine kom fra gården Holandstrand på Dønna på Helgeland, derav navnet Strand. Mellom linjene forsto jeg at pengene som Lorents nevner i innledningen, er et lån han fikk av min bestefar. Sannsynligvis til Amerikareisen.

I 2019 holdt jeg foredrag på Dønna Museum om Lorents og Jensines liv og etterkommere i Amerika. Samtidig kunne jeg fortelle historien om Jensines slekt på Holandstrand – om søsteren Hanna Jensdatter som overtok gården etter at begge hennes brødre, Jørgen og Ivert, døde på fiske i Finnmark. Etter foredraget fikk jeg vite at forfatter Roy Jacobsens slekt kommer fra samme gård. Hyggelig å tenke på at hans bøker fra Helgelandskysten er inspirert av samme slekt som jeg har skrevet om. Denne historien er selvsagt med i min første bok.

Slik ble et lite brev til en lang og spennende historie om en slekt i to verdensdeler.

JAKTEN PÅ SANNHETEN I KRIGSBREVENE

Kan man stole på brevenes innhold? Er det sannheten som fortelles, delvis eller helt? Hva med alt det ufortalte? Kan noe være løgn, finnes det noe mellom linjene? Svaret er ja, man kan finne alt dette i et og samme brev.

Etter at jeg var ferdig med min første bok, tok jeg tak i bestefars brev fra krigen. De fleste hadde jeg ikke lest. Overrasket kunne jeg, etter sortering, konstatere at jeg hadde 70 brev, 200 til 250 håndskrevne sider, på norsk og tysk, å forholde meg til. Brev som strakte seg over en periode på åtte år, fra 1942 til 1949.

De fleste fra min tante Gerd i Østerrike, noen fra hennes foreldre og flere fra soldaten Toni og hans familie i Østerrike. Flere brev trengte jeg hjelp til å oversette på grunn av gammeltysk skrivemåte. I prosessen med å overføre alle brevene til Word tror jeg at jeg lærte å lese mellom linjene. Selv om alt jeg leste tydet på at dette var en hyggelig historie om kjærlighet og vennskap i krig, var det likevel noe som manglet, noe uførtalt jeg ikke helt klarte å sette fingeren på. Jeg fikk følelsen av at brevene ikke fortalte hele sannheten.

TRIST OG OVERRASKENDE VENDING

I håp om å finne det som manglet underveis, begynte jeg å skrive på historien. Her var jo stoff i massevis. Historien var allerede skrevet, det var bare for meg å sette det sammen – trodde jeg.

Men hva med sønnen Heinz, født i 1942 – søskenbarnet mitt, som jeg aldri hadde truffet? «Hallo, bist du Heinz mit die Mutter Gerd von Kirkenes?» (oversatt til «er du Heinz med moren Gerd fra Kirkenes») var mitt spørsmål over telefonen. Og svaret, etter lang tids nøling, var «ja».

Gerd og Heinz fotografert i juli 1943.

EIER: PRIVAT

I flere telefonsamtaler fortalte han meg historien om sitt liv, om en opprinnelse som hadde ødelagt livet hans. En historie jeg ikke kunne tro på, en grusom fortelling uforenlig med innholdet i brevene. Jeg hadde begynt å skrive om kjærlighet og vennskap, og ble møtt med Heinz' fortellinger om en nazistisk far og «svigerforeldre» som kastet moren ut like etter fødselen og sendte ham

12. 12. 42.
 Meine Lieben!
 Hallo Ihr Liebe
 Mutter und Vater sowie
 Geschwister, Meine liebe
 Gud hat einem jungen
 das Leben geschenkt. Es ist
 gottseidank alles geskind.
 Ich bin der glücklichste Mensch
 sobald ich näheres erfahren werde
 ich selber kommen, Amen.

◀
 Tonis brev til Gerd's familie desember 1942, der han skriver om Heinz' fødsel. EIER: PRIVAT

Heinz' far, Toni, fotografert i 1938.

EIER: PRIVAT

på barnehjem. Han var en gave til SS-Lebensborn, en av mange ariske barn til Hitlers tredje rike.

Det skulle snart vise seg at historien om Toni og hans familie ikke var sann. De var ikke nazister og Gerd og Heinz ble ikke kastet ut.

LESTE BREVET FRA FAREN

Etter å ha hørt Heinz' historie ble bokprosjektet lagt vekk, det var umulig å gjennomføre. I stedet reiste jeg til Østerrike for å treffe Heinz – søskenbarnet som levde alene, uten familie, nærmest som en eremitt i vårt moderne samfunn.

Jeg var overbevist om at Heinz tok feil, sannheten fantes i brevene. Noen hadde, og det kunne dessverre ikke være andre enn moren, fortalt ham en annen historie. Historier som hadde ledet hans liv i feil retning, med alkohol og selvmordsforsøk. Den tiden var over, nå lever han et sunt og rolig liv i alpelandetsbyen sin, som pensjonert skuespiller. «Livet ved teateret og film reddet meg. Der kunne jeg spille andres liv – og glemme mitt eget», sa Heinz.

Jeg kunne ikke reise hjem uten å fortelle ham at jeg bar på en annen historie om hans bakgrunn, en langt bedre fortelling. Siste dag av besøket leste jeg brevet som faren hans, Toni, skrev fra fronten i Sovjet, den 12. desember 1942, tre dager etter at Heinz ble født. Brevet var adressert til Gerds foreldre, som Toni kalte mor og far.

«Kjære mor, far og søsken til Gerd. Min kjære Gerd har skjenket livet til en gutt. Han er gudskjelov velskapt og frisk. Jeg er verdens lykkeligste menneske. Så snart jeg finner ut mer, kommer jeg selv, ellers vil jeg skrive et brev til dere, kjære. Jeg ønsker dere en god og sunn jul og et godt nytt år, kjære mor, far og svigerinne og svoger. Deres lykkelige Toni. På gjensyn!!!»

Heinz hjemme i Østerrike i dag. FOTO: PRIVAT

Heinz satt sammensunken på en krakk i hagen da jeg sluttet å lese. Jeg påpekte at dette stemte dårlig med det han hadde fortalt om faren. Det var lenge stille før han sa: «Hvis brevene er sanne, vil jeg leve med det, selv om hele sannheten sannsynligvis ikke finnes.»

ENDELIGE SVAR

Slik fikk jeg oppdraget med å finne sannheten om hans opprinnelse – og fortsette arbeidet med boken om hans foreldre. Først da jeg mottok 144 dokumenter fra Riksarkivets Lebensborn-arkiv, med fullmakt fra Heinz, falt alle brikkene på plass. Alle disse dokumentene, også private brev, omhandlet forholdet mellom Toni, Gerd og sønnen Heinz. Med kronologisk nøyaktighet kunne jeg nå følge deres historie fra 1942 til 1946.

Gerd hadde ikke fortalt sannheten i sine brev og heller ikke til Heinz i oppveksten. I starten var forholdet hennes til Toni fylt av kjærlighet, og de ønsket å starte et nytt liv sammen i Østerrike. Gerd fortalte aldri til familien i Norge at hun, tidlig etter ankomst til Østerrike, havnet i konflikt med Tonis familie og flyttet for seg selv allerede i 1943. Like etter var bruddet med Toni også et faktum. Likevel fortsatte Gerd å fortelle om et godt forhold til svigerforeldrene og Toni. I motsetning til det hun senere fortalte Heinz, ble de aldri kastet ut. Hun og Heinz levde sammen fra han ble født i desember 1942 og fram til de ble adskilt helt i slutten av 1944 eller begynnelsen av 1945.

Til min store overraskelse var SS-Lebensborn aktivt involvert på Gerd og barnets side, helt til Toni gav opp innsatsen for å få beholde barnet, og ba SS-ledelsen ordne hjemreise for Gerd og Heinz. Da grep SS-Lebensborn inn og forlangte at de skulle bli i Østerrike, med Heinz på barnehjem og Gerd i Syd-Tyskland som potensiell SS-brud. De to var derved Lebensborns eiendom inntil krigen var over, og de ble gjenforent i 1946.

Hadde Gerd fortalt sannheten til sine foreldre under krigen kunne hun blitt spart for mye vondt senere i livet. At Heinz aldri fikk vite sannheten ødela mye av hans liv. Jeg tror likevel alle forstår hvor vanskelig dette var for Gerd, «tyskerjenta» som rømte i skam fra slekten i Norge. ■ ■

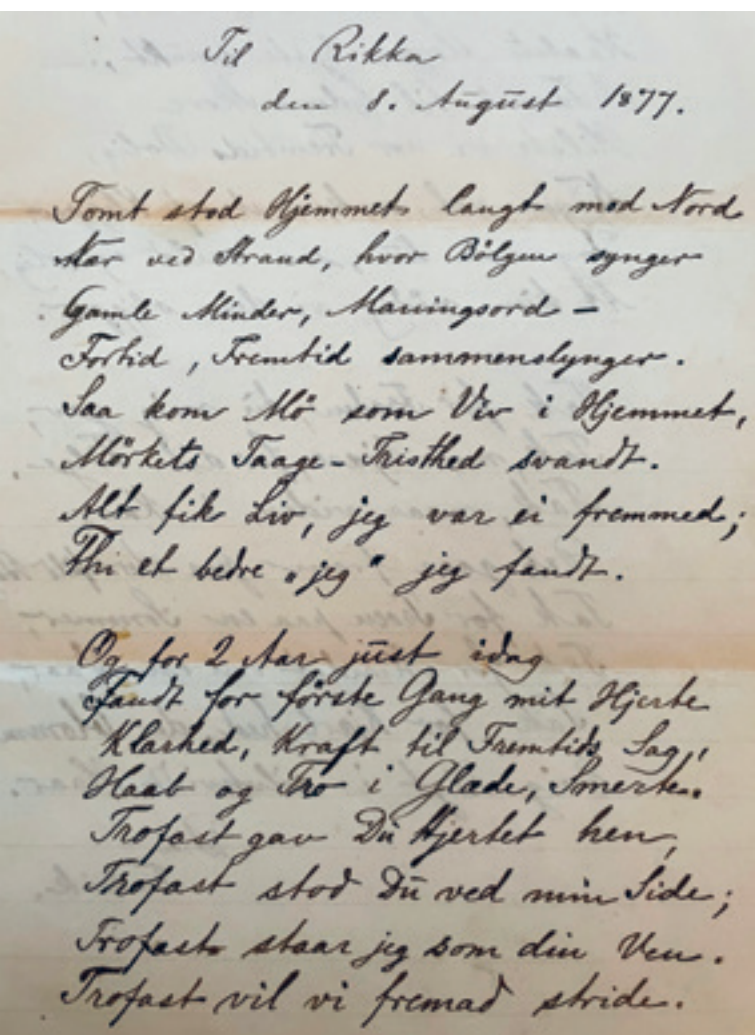
Ønsker du å vite mer om historiene jeg skrev om med utgangspunkt i bestefars arkiv, kan du lese mer om dette i de to nevnte bøkene mine. Mer info finner du på www.trygg-forlag.no, på bibliotekene eller hos Norli, ARK og Haugen bok.

Tippoldefars kjærlighetsdikt

Mormor Paula Fjeldtvedt, født Holst Solem (1918–81), etterlot seg et rikholdig slektsforskningsarkiv. Blant alle fotografier, brev, dokumenter, vitnemål og slektstavler hun samlet gjennom flere tiår, er det spesielt ett lite notat som er helt spesielt: tippoldefars kjærlighetsdikt fra 1877.

■ FRANK MARTON PEDERSEN

Det er tippoldefar Johan Fredrik som har skrevet dette diktet til sin hustru, Rikka. Diktet er oppbevart i en liten konvolutt datert «8/8 77». Dette er et par måneder etter vielsen samme året, og rundt et år før det første av tre barn kom til verden. Oldefar, Paul Wilhelm Holst Solem (1888–1925), var yngstemann.

TIPPOLDEFAR JOHAN FREDRIK

Johan Fredrik Schmedling Solem ble født i Kristiansund i 1852 i gode kår. Foreldrene var handelsborger og lærer Ole Anfinsen Solem (1821–71) og hustru Pauline Sara Marie Holst (1826–1916). Ole og Pauline var begge driftige, og ekteparet er omtalt i diverse lokalhistoriske kilder for Kristiansund. *Kristiansunds historie, bind V*, forteller at Pauline i årene som enke hadde et veldrevet pensjonat i Hauggata. Schmedling-navnet tok Johan Fredrik fra sin

▶ Tippoldefar og kjærlighetsdiktforfatter Johan Fredrik Schmedling Solem. EIER: PRIVAT

◀ Første side av tippoldefars kjærlighetsdikt fra 1877. EIER: PRIVAT

Johan Fredrik og Rikka på Minde i Bergen på sine eldre dager. Paret var gift i over 60 år. EIER: PRIVAT

stebestemors andre ektemann, danske Johan Fredrik Schmedling (1806–86), som drev mølle, bryggeri og bakeri i Bolga i Frei.

Johan Fredrik fikk utdanning, som det passet seg en sønn av borgerstanden. Han kom tidlig inn i telegrafyrket, og ble telegraffullmektig i Lødingen i Nordland i 1877, kun 25 år gammel. I 1881 ble han telegraffullmektig i Bergen, senere også vaktstjef, en stilling han hadde frem til han gikk av med pensjon i 1922. Parallelt med dette var han også lærer i naturfag ved Hambros skole i Bergen frem til skolebygningen gikk tapt i bybrannen i 1916.

Johan Fredrik ble tildelt den prøyssiske kroneordenen «den røde ørns orden» ved keiser Wilhelms siste Norgesbesøk i 1914, like før første verdenskrig brøt ut. Da han gikk av med pensjon i 1922, ble han tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull. Sakspapirene i forbindelse med tildelingen sier blant annet følgende:

«Ved sine sjelden gode kunnskaper, arbeidsinteresse og arbeids glede er fullmektig Solem en fremdragende vaktstjef. Han har i de mange aar været Telegrafvesenet, en meget sjelden god mann.»

TIPPOLDEMOR RIKKA

Tippoldemors fulle dåpsnavn var Sara Edeline Marcusine Coldevin Paulsen (1851–1938). Hun ble født i Bø i Vesterålen av foreldrene Anton Martin Paulsen (1821–1903) og Wilhelmine Christiane Strøm Holst (1819–93).

Sara Edeline, kjent som bare Rikka, kom også fra gode kår. Hennes far var snekker og vaktmester ved Smedvikas distriktarrest i Kabelvåg, og hennes mor kom på farssiden fra Holst-slekten i Hemne, Sør-Trøndelag, hvis røtter går helt tilbake til Angell-slektens stamfar i Norge, Lorentz Mortensen Angell (1626–97).

Johan Fredrik og Rikka var halvsøskenbarn. Mødrene til Johan Fredrik og Rikka, henholdsvis Pauline og Wilhelmine, var halvsøstre med felles biologisk far, Paul Irgens Holst (1780–1826).

VIELSEN I VÅGAN

Johan Fredrik og Rikka ble viet i Vågan kirke i Nordland den 30. mai 1877. Dette var i glansdagene til både Holst- og Schmedling-slektene, og det er all grunn til å tro at disse slektene pleide nært vennskap i tillegg til slektskap. I brevkorrespondanse i slektsarkivet etter mormor fortelles det om stor selskapelighet på Schmedling-godset i Bolga på denne tiden: «...[pikene] ble hentet i store robåter med roere og fløyelstepper, og så bar det avsted til Bolga med flagget slepende i sjøen etter båten på orlogssvis.»

Johan Fredrik og Rikka har nok hatt kjennskap til hverandre i oppveksten. Med tanke på velstanden til stor-slekten disse var en del av, er det gjerne ikke helt uventet at akkurat disse to, født med ett års mellomrom, giftet seg med hverandre. Dette var velkjent praksis på denne tiden, og så kan man spekulere hvorvidt ekteparet først og

fremst kom til denne konklusjonen selv eller om dette ble tilrettelagt av storslekten. Kanskje er svaret en kombinasjon?

KJÆRLIGHETSDIKTET

Det er flere ting som tilsier at Johan Fredrik og Rikka hadde et godt ekteskap og at de var glade i hverandre. Et par måneder etter vielsen skrev Johan Fredrik et kjærlighetsdikt til sin hustru. Diktet er datert 8. august 1877 og lyder slik:

«Til Rikka den 8. August 1877
Tomt stod Hjemmet langt mod Nord
Nær ved Strand, hvor Bølgen synger
Gamle Minder, Maningsord –
Fortid, Fremtid sammenslynger.
Saa kom Mö som Viv i Hjemmet
Mörkets Taage – Tristhed svandt.
Alt fik Liv, jeg var ei fremmed;
Thi et bedre 'jeg' jeg fandt.
Og for 2 Aar just i dag
Fandt for første Gang mit Hjerte
Klarhed, Kraft til Fremtids Sag,
Haab og Tro i Glæde, Smerte.
Trofast gav du Hjertet hen,
Trofast stod Du ved min Side;
Trofast staar jeg som din Ven.
Trofast vil vi fremad stride.

(...)

Tak for Freden, du mig gav,
Tak, min kjære, for dit Følge.
Tak, naar videre i Kav.
Det gaar frem paa stormfuld Bølger.
Tak for Troen paa en Sommer,
Tak for Mindet om en Vaar,
Tak for Kjærlighet, der blommer
Evig rigt i sølvhvidt Haar.
Din Fredrik.»

Tippoldemor
Sara Edeline
(Rikka)
Paulsen.
EIER: PRIVAT

På Schmedling-godset i Bolga hadde slektene mange selskaper. Bildet er fra rundt 1880.

Mormor Paula, som levde tett på Johan Fredrik og Rikka i oppveksten, snakket varmt om sine besteforeldre. Det går en historie som sier at Johan Fredrik skal ha sagt følgende til Rikka i en spøkefull tone: «Når en av oss dør Rikka, så flytter jeg tilbake til Kristiansund.» Johan Fredrik døde et par måneder før Rikka i 1938. Paret var gift i over 60 år.

BREV OG NOTATER SOM KILDE

Private brev og notater er unike kilder som supplerer de tradisjonelle kildene for slektsforskning. Sporene anene våre legger igjen i offentligheten er ofte «tørre» fakta. Interessant nok, men ikke alltid tilstrekkelig for å danne seg et bilde eller forståelse av hvordan tidligere generasjoner levde og tenkte.

Her kommer brev, notater og andre personlige kilder inn. Disse kan gi et helt unikt innsyn i livene våre tidligere slektinger levde, og hjelper oss etterkommere å bli litt kjent med våre forfedre og formødre på tvers av tid og sted.

KILDER

- Notat og brev fra Paula Fjeldtvedts slektsforskningsarkiv (privat eie).
- Johnsen, A.O. Kristiansunds historie. 5: *Den store veksttid: 1814–ca. 1900: (avslutning)*. Byen som brant: Kristiansund 1900–1942, første del. 1963.
- *Studentene fra 1873, III. Trykt i anledning av femtiårsjubileet 1923*. 1923.
- Riksarkivet. Arkivet etter Det Kongelige Slott, Hoffetaten, eske Dc-0017.

Mormor, Paula
Holst Solem
(Fjeldtvedt),
var en ivrig
slektsforsker og
etterlot seg et
omfattende
slektsarkiv.
EIER: PRIVAT

Slaget om Narvik gjennom farfars øyne

«Eg kjende at eg blei opreve på venstre side, blodet fossa frå såret i hodet, og jammer og skrik lydte kringom meg.» Farfars dagbok fra de dramatiske krigshandlingene på Narvikfronten 9. april til 16. juni 1940 gir oss en unik forståelse for hvordan dagene forma ham.

■ SIGBJØRN ALAPNES ELVEBAKKEN

Farfar, Johan Martin Elvebakken, født 18. juli 1904, var 35 år gammel da andre verdenskrig kom til Norge. Han bodde i ei lita bygd ved Oksfjordvannet, da Skjervøy kommune i Troms. Han bodde på et lite småbruk på Lystad, der han var gift med Ågot, født Følling 13. juni 1907, og hadde på dette tidspunktet to barn, Kjell og Ragnhild.

Johan Martin bodde i en del av Norge som ikke var berørt av krigshandlinger. Narvik var invadert av tyske styrker 9. april 1940, men det var vanskelig å få forsterk-

Skipet Dronning Maud i brann etter å ha blitt bomba av tyske fly. 19 personer ble drept. Farfar overlevde. EIER: RIKSARKIVET

Farfar Johan Martin.
Ungdomsbilde fra 1933. EIER: PRIVAT

1

14

håndskrevet for å selje skjøit for
grunnstammene på bomba som er
vanta.

Farfar høyrer og skrivninga
av bomba og skrek: «Me kjem
ho! Skulle bli så baste meg med
på det det innvid me segg, så
kom nokk over meg som reis
meg overende - by kjende at eg
blei opave på andre side - blodet
festa av siset i hodet - jammer
og skrik lydte kringom meg
by reiste meg op og kjende at
by utanom siset som blidde
Herkt var hilt iskald. by
sinn framover, fleire andre
kjenn til. taten sig innvidet
kain med banger. og dei aller-
førale kopper på hand og får
springet yfesta.
by ropar til dei nemaste at dei
må vø meg. så eg ventar
panikk. Så skrek som eg
bliv for og itkje kopper med
på kait. Kringom meg er

2

På landvegskvellen går tankane til dei der hanna
- og eg tenkar tenkt og siset eller å få so-
ra hanna kjå mine kjar. boma og komoni.
Om ein tenk skal det bli kjepst. fagnad i
få trykka Ågot til barnet. Det kunde ha
vøre alle gongen vi sågast så eg for i
felta - og det kom bli det anna.
Nå som er det som held oss alle, opp-
bering Nordnorge så igjer at alt anna
kom vi midde berre itkje draumen og
minna om at vi inngong har trakt det
gott.

Lat dei. © Gud. all alle bli og vordet i
dit skjøit. Hilt folk i sør - og tur nord
soma dei vøre skjøit og segge for - hilt
- byge om allor bli full og jolostendig.

3

Det det siset i fava ut i felta vil
det vøre meder like alle i koma bønn
att - bade i glede og fagnad med gjen-
nytt; fordi det kaudge er først blir hanna
ge hilt.

Oppe for dei hanna som har mist sine
dover i kampen for Norge vil det by-
nalt som siset opper dei vøre skrek og
full gjorde. by all det hilt som fl. bli ing. m.
I og med at vi må overgjeva oss blir
vi hilt isolat. og blir hanna bli å hilt
vøre sjøle. Dett blir det med oss. bli omat.
Kampelaget i Frankrike sasar vøre for

1 Farfar skriver om dramatikken
som oppsto etter bombinga av Dronning
Maud i dagboka. EIER: PRIVAT

2 3 Farfars ord fra 8. og 9. juni,
der han nevner at det er svært tungt
å måtte overgi seg, men at han gleder
seg til å treffe familien igjen.
EIER: PRIVAT

ninger og forsyninger for å holde fronten. I Nord-Norge
var det grensevakt mot Sovjetunionen, der 6. divisjon og
Alta bataljon ble innkalt til tjeneste. Grunnstammen av
de norske styrkene var mest fiskere og bønder som
tidligere hadde gjennomført førstegangstjeneste.

Farfar fikk innkalling til tjeneste 13. april 1940. Han
ble mobilisert som kokk for mannskapet i Landverns-
sanitetskompaniet i 6. divisjon, som var en høyere mili-
tær kommando enhet for land- og luftforsvaret i Nord-
Norge. Her begynner historien.

INNFLYTELSESRIK DAGBOK

Farfar skreiv dagbok som er bevart, som tilsvarer 117
håndskriftssider i A5-format. Den fulgte ham bokstavelig
i ild og vann. Dagboka forteller om reisa fra hjembygda
til innrulling på Storsteinnes i Balsfjord, gjennom
tjenestetida og fram til han ble demobilisert to måneder
seinere og reiste hjem.

Innførsene er ikke alltid daglig, men de kan deles inn
i tre hovedtemaer; generell informasjon om krigens
gang, farfars opplevelser og tankene på de hjemme, altså
Ågot og ungene. Særlig 1. mai 1940 gjør sterkt inntrykk
på meg. Jeg har valgt å sitere direkte fra dagboka med
farfars egne ord.

PÅ VEI TIL TJENESTE

Datoen er 14. april, og farfar skriver:

«Den 14. april oprandt med strålende fint vær. Eg og Ågot var
opover til Vassbotn – og vitja folket mitt – og eg tok avskild
med dei.»

«Om kvelden reiste eg med lokalbåten til Lyngen. Om bord på
båten traff eg dei frå Kvenangen som skulde til same kompani.
På turen om natta og frå og med mandag 15. kom fleire og
fleire til – slik at når vi kom til Kvesmenes, var vi ni stykker
som tok bil til Storsteinnes i Balsfjord. Dit kom vi den 15. om
ettermiddagen i 4–5-tida og vart innskrivne. Peder Olsen, Leif
Gamst, Helge Pedersen og eg fekk bo hjå Kristian Nyvoll.»

Kompaniet fikk nå flere og flere som kom til.

«Den 17. byrja eg, Gamst og ein Andersen frå Kvenangen å
koka til hundre mann. Dagane framover var optatt med arbeid
frå tidleg om morgonen til seinkvelds. Utstyret vårt til kjøkkenet
er mangelfullt, men det går då likevel bra, for gutan og befal er
sers greide og reale.»

Johan Martin med familien, fotografert i 1943. EIER: PRIVAT

Farfar var kokk for mannskapet i Landvernssanitetskompaniet i 6. divisjon. Bildet viser norsk feltkjøkken på Narvikfronten. EIER: RIKSARKIVET

OPPDATERING OM KRIGEN

Farfars beskrivelse av krigshandlingene viser helt tydelig at de hadde tilgang på radio og rapporter om krigene både på Narvikfronten og ellers i Europa nådde dem.

«Meldingane frå kampane i Norge gjekk stort sett i nordmennesenes favør. De allierte, Frankrike og England, landsatte tropper på mange stader i Norge – og med feltoperasjonar med dei norske styrkane tok offensiven til. I Trøndelag samla store allierte styrkar seg. Likeså tok fellesoperasjonane til i Nord-Norge òg. Tyskarane, som hadde trengt fram over Gratangsfjellet til Kolbjørnsskaret, blir no drive attende litt etter litt. Dei norske styrkane har forholdsvis små tap.»

EN PAKKE TIL FAMILIEN HJEMME

Mange tanker går tilbake til Ågot og ungene. Johan Martin skriver flere brev heim, men feltposten er treig og han savner svar. «Eg har no skrivi heim tre ganger, men har enno ikkje fått svar, avdi posten går seint og ujevnt.»

1. mai har Johan samlet sammen en pakke til å sende heim. Denne pakka skulle han først få sendt noe seinere.

«Eg kjøpte dagen før ein underkjole i silke og ein brystholder til Ågot, og om morgonen ei lue til Kjell. Dette vart med på turen avdi eg ikkje fekk til å poste pakken i Sørreisa. Skriv nokre ord til Ågot i pakka.»

1. MAI: SKIPET BLIR BOMBA

Her er det best å la farfar fortelle med egne ord i utdrag. Sanitetskompaniet blir sendt på hurtigruteskipet Dronning Maud fra Sørreisa til Foldvik i Gratangen. Så kom dramatikken.

«Vi var no ferdig med stellet og var komne framimot Foldvik der det vart varsla fly. Alle mann tok på seg redningsvestar – og straks etter fall den første bomba i havet attom oss. Det vart slått stopp i maskina. Vi seig så vidt innimot kaia. Flyet gjorde ein sving, kom igjen, og bombe nummer to fall 70–80 meter frå skipet på venstre side. Bombe nummer tre gjekk i havet på hi [andre] sida.»

«Eksplonjonane var ganske kraftige – vassrøyken sto 30–40 meter tilvers og granatsplintane hagla bortimot skipet. Rutane i salongen sprang av trykket, men ingen vart skadd enno.»

Farfar løp frem på fordekket og så flyet komme tilbake rett imot dem igjen.

«Då flyet var rett over i 1000 meters høgde, tok eg på tur inn brudekket for å søkja skjul for granatsplintane frå bomba som vi venta. Plutseleg høyrer eg kvisinga av bomba og skreik: 'No kjem ho!'. Eg kasta meg ned på dekket innved ein vegg, og då kom noko over meg som reiv meg overende. Eg kjende at eg blei opreve på venstre side, blodet fossa frå såret i hodet, og jammer og skrik lydde kringom meg.»

«Eg reiste meg og kjende at eg utenom såret, som blødde sterkt, var heilt uskadd. Eg renn framover, fleire andre kjem til – båten sig innimot kaia med baugen, og dei aller første hoppa på land og får springet festa. Eg ropar til dei næraste at dei må roa seg, då eg ventar panikk. Så sterkt som eg blær, tør eg ikkje hoppa ned på kaia. Kringom meg er det blod i strømmen, avsvidde forbrente ansikt, fillete klær og hoder alt håret avsvidd på. Mange ser slik ut at eg ikkje kjender dei.»

Farfar kommer seg på land ved å svømme.

«Båten sig ifrå avdi springet slepp laus. Eg snur meg rundt, og ser no båten stå i flammar midtskips. Å koma seg igjennom til båtene akterut ser eg rådløst. Eg tek derfor eit taug som heng ned i havet og entrar uti og sym på land. Fleire andre bergar seg og på same måta. Med eg sym ser eg redningsbåtane koma tillands med folk oppi. Eg kjem meg oppå kaia og blir no hjelpt i hus av usåra kameratar.»

Farfar kom hjem til familien på Lystad i midten av juni 1940, etter å ha vært borte i to måneder. EIER: PRIVAT

Narvik etter å ha blitt bomba av tyske fly. EIER: RIKSARKIVET

«Rundt omkring oss er det lukt av brent tøy, kjøtt og hår – men ikkje ein syter. Det alle spør etter er om dei har sett den og den av kameratane. Elieser 4 forar så oss lettare såra til Salangverket, der vi kjem i pleie av 13. feltssjukehus, som nestan deira første pasientar. Dei verste såra vert førte til Harstad med franskmannen. Eg blir pleid og såret på kinnet sauma saman. Det gjer veldig vondt, men etterpå somnar eg så velsigna godt.»

19 personer ble drept i dette flyangrepet, derav ni mannskap og ti militære. Dronning Maud var hvitmalt og dekket med store Røde Kors-merker, men besetelsesmakta mente at varslingsfristen for hospitalskip ikke var overholdt og derfor var skipet et lovlig mål.

PÅ BEDRINGENS VEI

Johan Martin kommer tilbake til kompaniet sitt 5. mai.

«Såra mine gror smått om sein. Stavseth [en annen i sanitetskompaniet] og eg har byrja snakka om å reise attende til avdelinga. Løytnant Brynjulfsen, som no er kommandant for kompaniet, hadde ringt op og bedt helsa alle. Han hadde sagt at pakka mi var berga.»

«Eg har skrive til Ågot og fortalt om at eg er lettare såra – telegram får ein ikkje bruke. Eg undrast på om dei der heime enno må gå i otte for oss – om dei har fått vite taplista. Brevkorta som eg har send, kjem vel ikkje heim før kanskje i kveld eller tirsdag. Er det uhyggeleg med alt for oss no, er det jamen ikkje minder vondt for dei som må gå der heime og ottast kver for sine kjære.»

HÅP OG TRO VIKTIG I TUNG TID

Betegnende for dagboka er tankene på de hjemme. Farfar kom fra ei bygd som var dels prega av Læstadianer-

bevegelsen, altså tilhengere av den lutherske vekkelserbevegelsen som oppstod midt på 1800-tallet, men han var sjøl ikke en del av den. Likevel var troa en viktig trøst i vanskelige tider.

«Ein lengtande lang tanke går til mine kjære der heime. Tru om det enno skal gå lang tid før eg får høyre tidend frå dei der heime. På ætervengjer er eg hjå kone og barn på vitjing.»

«Du Allheims far – hald du di hand om vårt folk og vårt land – og om heimen vår. Eg trur at du er med oss alle i denne stunda – og framigjennom tida – både ved fredelegt arbeid og ved verje av fedreland.»

BREV HJEMMEFRA VARMET GODT

Mot slutten av mai er kampene i Sør-Norge stort sett over, og det er bare i nord det fortsatt er kamphandlinger. 25. mai skriver farfar:

«I Narvik-området har norske og allierte styrker tatt Kobberfjellet. Polske troppar driv tyskerane innover mot svenskegrensa. Dei trur at tyskerane har kringom 250 mann i Narvik att, resten har spreidd seg opetter jarnvegen og har besett alle tunnelar. Dei har visstnok små matforsyningar – de viser dei som er tekne til fange.»

Samme dag opplever Johan Martin å få en stor lengsel oppfylt:

«Eg hadde i dag fått brev frå Ågot – to brev – dei første etter bortreisa. Eg gled meg fordi dei har det godt der heime, både borna og Ågot – og alle andre kjende. Det er som ei solstråle braut seg gjennom skoddelaget og skapte sol- og vårdagsstemning all over. Hald du Gud di hand om oss alle – både land og folk. Gjev oss ei god natt – allesaman.»

VANSKELIGERE TIDER OG SAVNET HJEMME

Farfar skriver 8. juni:

«Det går dårlege rykter her i dag. Fortellinga går om at franske og britiske tropper blir trukket ut av landet. Det dei ikkje får med seg blir knust, sprengt eller søkt i havet.»

«Skal vi bli åleine er det sikkert at vi blir nøgd til å leggja ned våpna, men eg vil ikkje tru så gale.»

På laurdagskvelden går tankane til dei der heime, og eg lengtar sterkt og sårt etter å sjå vona heime hjå mine kjære – borna og kona mi. Om ein lever skal det bli djuplevd fagnad å få trykkja Ågot til barmen. Det kunde ha vore siste gongen vi sågast då eg før i felten, og det kan bli det enno.»

«Lat du O Gud – oss alle bli og vardast i dit skjul. Mitt folk i sør og her nord må du vera skjold og verge for – heile Norge må atter bli fritt og sjølvstendig.»

MÅ LEGGE NED VÅPNENE

Polske, franske og engelske styrker deltok sammen med de norske på Narvikfronten. De frigjorde Narvik og dreiv de tyske styrkene tilbake mot svenskegrensa, men hendelser i Frankrike pressa de internasjonale styrkene tilbake til England. Kong Haakon og kronprins Olav ble med om bord på krysseren Devonshire fra Tromsø til England.

9. juni skriver farfar:

«Dagen var atter tung og grå. Og ikkje berre veret er tungt og grått, men og det vi høyrer og får vite er som gråaste grått. Det spøker for at vi likevel må opgeveva kampen. Det er gjeve ordre til demobilisering. Franske og britiske tropper reiser heim.»

«Siviltoiet vårt er på tur hit. Eg er omtrent fri for sivilklede, men Brynjulfsen, kompanisjefen vår, som eg snakka med, lovte at det skulde ordnast på noko vis.»

«Var det sårt å fara ut i felten vil det vera nesten like ille å kome heim att – trass i gleden og fagnaden ved gjensynet; fordi det kanskje no først blir tunge tider. Også for dei heimane som har mist sine søner i kampen for Norge, vil det synast som ulønt offer dei som strid og fall gjorde. Er alt det blod som fløyt til ingen nytte. I og med at vi må overgjeve oss, blir vi heilt isolert, og blir henvist til å klara oss sjølv. Verst blir det med omsyn til mat.»

HJEMTUREN

Uka mellom 10. og 16. juni går med til demobilisering og hjemreise.

«Etter at vi hadde fått innlevert det vi ikkje fekk med oss, før vi som vi skulde til Tromsø, og lengre nord, med ein båt – om Salangsverket til Tromsø. Dei som skulde sørover, reiste med Elieser 4. Turen heimover frå Tromsø gjekk med Renøy til Skjervøy, og så derifrå med ein sjark vi leigde.»

Johan Martin var blant de heldige som kom hjem til familien. Han deltok i arbeidet med å skaffe mat til norske fanger som var med på å bygge snøoverbygg på Kvæangsfjellet. 10. november 1944 ble familien tvangsevakuert, og husene på Lystad ble brent ned av de tyske styrkene som var på retrett til Lyngelinjen.

6. Landvernsanitetskompani

544 Johan Bertelsen har tjenestegjort i tiden
15 April til 9 Juni 1940

M. Eli. Mørstøl
Komp. chef

Farfars
dimmiterings-
attest. EIER: PRIVAT

FIKK SPORET OPP IGJEN DAGBOKA

Dagboka er av stor verdi for familien, da den hjelper oss å forstå hva som forma farfar. Johan Martin fortalte lite om sine opplevelser fra 1940. Dagboka var en stund utilgjengelig for oss, da den forsvant i et lokalhistorisk arkiv, men heldigvis hadde min onkel Harald gitt en kopi til forfatteren Kjell Fjørtoft. Jeg fant dagboka etter Fjørtofts død, da arkivet hans ble gitt til Universitetsbiblioteket i Tromsø.

Farfar skreiv dagbok også seinere i livet, men da veldig sporadisk, gjerne i forbindelse med store hendelser i familien, hans barns vielser og når han fikk barnebarn.

ET DIKT FRA DAGBOKA

Bakerst i dagboka står det et dikt. Det har ikke lyktes meg å finne ut hvem som har skrevet det. Det kan godt være av Johan Martin sjøl, ettersom han sendte et dikt fra Narvikfronten til avisa *Tromsø* 31. mai 1940.

Jeg har ikke funnet det nedenstående diktet i arkivet etter avisa eller på Nasjonalbiblioteket. Kanskje noen kjenner igjen disse linjene og kan identifisere dikteren med sikkerhet?

«Hvis du kan smile gjennom tårer
når din drøm blir knust til støv
Kan du skimte nye vårer
gjennom høstens visne løv
Kan du miste dine venner
for din tanke og din tro
Og stå ensom når det brenner,
fellesskapets trygge bro.
Kan du tilgi dem som smiler skjevt
når alt går deg imot
og skyter hånepiler
i din såre hjerterot
Kan du glemme sorg og smerte
spott og urett, hat og svik
uten bitterhet i hjertet,
er du meget rik.»

Du kan lese mer om hvordan det gikk med Johan Martin og familien under tvangsevakueringen i medlemsbladets tredje nummer fra 2014, som du finner på Slekt og Datas nettside som e-utgave. Sjekk også ut webinarer om kilder til de som ble tvangsevakuert i Nord-Troms og Finnmark i 1944.

Mormors ukjente halvsøster

Lenge trodde jeg at mormor var oldefars 14. barn. Ved hjelp av et brev han skrev i 1860-årene, som en fjern slektning av meg kom over, fant jeg ut at antakelsen min ikke stemte. Hvordan gikk jeg frem for å finne ut av dette?

■ KARI LARSEN

Han som hadde tipset meg om dette, het Wayne Mitchell. Vi møttes første gang på nettet for rundt 20 år siden, ved at én av oss hadde lagt ut et søk etter etterkommere etter oldefar Michael Julius Michaelsen. Antagelig hadde jeg skrevet på Digitalarkivets forumside.

Wayne var amerikaner og bosatt i Tyskland, men jeg hadde helt mistet kontakten med ham. Jeg bestemte meg for å søke på nytt på nettet.

I det heftet han hadde sendt meg om vår felles familie, fant jeg navnet til hans kone, et navn som var mye mer sjeldent enn hans. Da dukket hun opp på en minneside, som avdød i Tyskland, for to år siden. Men begravelsesbyrået fikk jeg ikke kontakt med. På minnesiden hennes

fant jeg imidlertid navnet på både Wayne og en venn. Vennen hadde et sjeldent navn, så jeg fant hans e-post-adresse på nettet. Deretter viderefremidlet han min forespørsel til Wayne, som jeg hadde registrert var sønn av en norsk dame, etterkommer etter min oldefar, og en far som viste seg å komme fra Sør-Afrika. Slik ble kontakten igjen etablert. Og jeg begynte å spørre Wayne om flere ting enn slekt.

Han viste seg å være en interessant mann, som hadde jobbet med data, som meg. Han hadde lært seg kinesisk og hadde vært 19 ganger i Kina, men også besøkt slekt i Kragerø og vært flere andre steder i Norge, blant annet med bil fra Oslo til min fødeby Bergen i sommer.

Mormor, Gudrun Hilmers Negaard, og hennes første-fødte, Henrik.

EIER: PRIVAT

Oldefar, Michael Julius Michaelsen, fotografert rundt 1900.

EIER: FINNMARK FOLKEBIBLIOTEK

BREV AVSLØRTE ET UKJENT BARN

Oldefar hadde mange barn. Hans yngste barn ble min bestemor, Gudrun. Wayne og jeg visste begge at Michaels far hadde kommet til Trondheim fra Færøyene. Lenge trodde jeg at bestemor var oldefars 14. barn. Men det stemte ikke.

For cirka 40 år siden hadde Wayne skrevet til arkivet i Torshavn og blitt satt i kontakt med en fjern slektning der, som hadde de originale brevene fra 1860-årene skrevet av Michael Julius Michaelsen til Anna Elisabeth Joensen, som var datter til oldefars fetter. Anna Elisabeth var født i 1836, mens Michael Julius var 15 år eldre. Wayne Mitchell fikk riktignok bare avskriften av brevene fra slektningen, som han senere også sendte til meg ved forrige kontakt for rundt 20 år siden.

Michaels første kone, Anna Nicoline Dahl (1834–58) døde bare 23,5 år gammel. Da hadde hun født tre barn, trodde vi. Men teksten i ett av brevene fikk min oppmerksomhet. Konvolutt stemplet Vardø «28.6.1862 / Hammerfest 3.7.1862. Brev til Anna Elisabeth Joensen fra MJM (Michael Julius Michaelsen)»:

«Mine 4 Smaa Børn lever og er Gud skje lov alle stærke og friske. De har for det mæste alle været hjemme hos mig indtil ganske nylig, da jeg ble nødsaget til at ophøre med mit Hushold af mangel paa et skikkeligt Fruentimmer til at bestyre det og opdrage mine Smaa. Den første jeg havde dertil var en Datter af Klokker Olsen i Wadsø der nu forlod mig for at gifte sig.»

«Jeg maatte derfor sætte mine 3 smaapiger bort paa hver sin Kant til riktignok brave Folk, men det gjør mig dog alligevel ondt at jeg ikke kan skaffe dem et Hjem. Min lille Gut Julius har jeg med mig om bord.»

Det var oppsiktsvekkende at han nevner tre småpiker og en gutt. Hvem kunne den tredje småpiken være? Og når var hun født? Foreldrene giftet seg i 1851, og fikk barn i 1852, 1854 og 1856. Moren døde i 1858. Kan den ukjente jenta være født mellom 1856 og 1858?

I Waynes bok, *The Næsseby Family Archive*, står det at Anna Nicoline fikk tre barn. Og flere barn fant jeg heller ikke i de vanlige norske kildene på Digitalarkivet. Hvor kunne jeg finne info om et manglende, navnløst pikebarn?

FIKK PLEIEFORELDRE

Noen anbefalte meg å skrive til Statsarkivet i Tromsø. Der fikk jeg vite at Ole Christian Taftezon, lensmann i Nord-Varanger 1845–59, hadde tatt til seg et pleiebarn som het Maren Anna Michaelsen. Hun bodde hos familien etter at moren hennes døde.

Ekteparet Taftezon emigrerte til Amerika 12. juni 1863. Kona het Sophie Fredrikke Svethilde, født Bergmark. Paret hadde ingen andre barn siden datteren deres, som ble født i 1841, døde før hun ble døpt. Dermed ble den seksårige pleiedatteren, Maren Anna Michelsen, med dem til Amerika. Dette ble bekreftet i ministerialboken for inn-

1863.		
1.	Juni 12. Peder Auginius Taftezon -	45
2.	Ole Olive, hustru, Bertha, datter, Dag -	29
3.	Ole Christian -	7 1/2
4.	Anten Martin -	3
5.	Johan Bernat -	17
6.	Maren Anna Michaelsen -	17
7.	Sophie Fredrikke Svethilde, hustru, samt, Christian -	15
8.	Juni 12. Ole Christian Svethilde -	3
9.	Sophie Fredrikke Svethilde, hustru, samt, Christian -	6
10.	Maren Anna Michaelsen -	6

Ministerialboken for inn- og utflyttede viser at ekteparet Taftezon og Maren Anna emigrerte til Amerika i 1863.

og utflyttede for Sør-Varanger fra 1863. Ole Christians bror, Peder Augenius Taftezon, med kone og fire barn, emigrerte samtidig. Maren Anna måtte følgelig være født cirka 1857, etter de tre andre barna.

SPORET HENNE OPP I AMERIKA

Jeg ble tidlig interessert i å søke på nettet, kanskje siden min første jobb var som programmerer for IBM i Oslo. Det fantes ingen undervisning i data den gang, men jeg var cand.mag. i realfag da jeg i 1963 begynte på IBM servicebyrå. Der fikk jeg en måneds programmeringskurs sammen med to andre nybegynnere. Selv om det var i hullkortets tid, har jeg brukt data siden, og tok hovedfag

Mottakeren av oldefars brev var Anna Elisabeth Joensen, datter til hans fetter.

Dette bildet fra 1943–44 viser fire generasjoner. Mormors halvsøster, som het Mary Ann i USA, er nummer to fra venstre.

Mary Ann bodde i Bend i Deschutes i Oregon da hun døde i 1946, 89 år gammel.

EIER: LIBRARY OF CONGRESS

i informatikk da jeg var småbarnsmor. Men det var også svært gammeldags bruk av data i forhold til nå.

Jeg prøvde videre å følge Tafteson-familien i USA på nettet. Etternavnet oppfattet jeg jo som veldig sjeldent i Norge. Jeg fikk treff på en begivenhet i 1939. Kronprins Olav og kronprinsesse Märtha hadde vært til stede i Puget Sound i Washington, der de bekranset et monument over den første nordmannen som hadde slått seg ned der, Zacharias Martin Tafteson. Artikkelen om dette, som var publisert på nettstedet HistoryLink, henviste også til hans bror, (Ole) Christian Tafteson, med datter Marie (kalt Mary), som giftet seg med W. L. Beebe. Dette var jo bestemors halvsøster!

Videre fant jeg ut at Maren Anna og Beebe fikk hele 13 barn! Da ble det mange etterkommere å holde orden på. En av dem som hjalp meg med å finne mange av disse, var et oldebarn av henne, Loris Watson Caldwell. Hun sendte meg blant annet to bilder som viser fire generasjoner; hennes oldemor, altså halvsøsteren vi fant via brevet, het nå Mary Ann Tafteson (1857–1946). På bildet var også Mary Anns datter May Phoebe Beebe (1876–1956), gift Watson, barnebarnet Howard John Watson (1902–87) og oldebarnet Loris Watson Caldwell (1938–).

FANT MER OM FOSTERFORELDRENE

I det hele tatt ble jeg ganske opptatt av Mary Anns fosterforeldre og prøvde å nøste opp i søsken, forfedre og ektefeller på histreg.no. Dette er en veldig god kilde til å finne frem til de mange enkelthendelsene som finnes på Digitalarkivet. Man søker på navn uten nødvendigvis å vite hvor originalkilden befinner seg, men man kan likevel få frem all kildeinformasjon og skannede

versjoner etter dem som har bodd i Norge de siste hundre årene, og som ikke lever lengre.

Søker du dermed etter Tafteson, finner du kanskje noe interessant. Jeg og andre har lenket sammen enkelthendelsene i personkurv, eller familiekurv som det heter, for å knytte sammen menneskene.

I Ancestry fant jeg at Ole Christian Tafteson var født 8. juni 1816 i Kistrand i Finnmark, og døde 17. november 1884. Hans kone, Sophia Bergmark, var født 18. juni 1818 i Umeå i Västerbotten i Sverige, og døde 2. mai 1894. Begge døde i Stanwood, Snohomish, Washington, USA.

Jeg fant også dokumentasjon på nettet. Blant annet fikk jeg tilsendt en folketelling fra 1900 der det sto: «Another brother, Christian, his wife Sophie, and daughter Marie, joined the family in 1874. Marie, called Mary, married W. L. Beebe in 1875.» Det fulle navnet var Webster Lee Beebe og de giftet seg i Whidbey Island i Washington. Begge døde i Bend i Deschutes i Oregon.

GIVENDE ARBEID

Mary Ann ble nesten 89 år gammel og etterlot seg en stor familie på 13 barn. Seks av dem vet jeg lite om, bortsett fra fødsels- og dødsår. De sju andre etterlater seg til dels store familier, og jeg har registrert mange av generasjonene i slektsprogrammet Legacy.

Det er rart å nøste opp i gamle familietræder og det blir som et puslespill. Men man pusler ikke alene! Det er hjelp å få på nettet og fra flere slektninger, for eksempel tremenninger. Veien man går for å finne frem, er langsom og givende. Jeg fant mormors ukjente halvsøster, der oldefars brev satte arbeidet i gang, og det dukket opp flere hyggelige norskamerikanere. ■■

‘Bare jeg havde Ester her’

Min grandonkel forlot kone og barn i Sverige og reiste alene til Amerika i 1893 med håp om en bedre framtid for seg og familien. Brev fra 1898 og 1902 avslører derimot at det nye livet ikke ble som han hadde håpet på.

■ KNUT BREDO JENSEN

Severin Jensen er sønn av en husmann uten jord i Idd i Østfold og ser ingen framtid i Norge. I 1887 søker han heller lykken i USA og drar til Chicago, 27 år gammel. I 1890 kommer den 26 år gamle kjæresten hans, Josefine Jensdatter, etter. De gifter seg i Chicago samme år.

På 1800-tallet bosetter mange norske utvandrere seg i Chicago. Rundt 50 000 norske innvandrere bor der i 1920, og Chicago er den tredje største «norske» byen, etter Kristiania (Oslo) og Bergen.

Josefine er gårdmannsdatter fra Hafsrd i Idd og arver penger i 1889. De har nok noen sparepenger til overs, for 17. august 1891 låner Severins eldre bror, Johan Edvard Jensen, tre hundre kroner av Severin. Jens Jakob Olsen Braaten, faren deres, og Olaus Jensen Aas, Josefines eldre bror, skriver under som vitner. Lånebeviset begynner med «Undertegnede Johan Jensen Æng, Dalsland» og viser at Johan allerede har reist til Sverige for et bedre liv, trolig uten å lykkes helt.

TO BREV OM EN TRIST SKJEBNE

Nå forlater han kone og barn i Sverige, og drar alene til Amerika for å finne en bedre framtid for seg og familien sin. Men det går dårlig med Johan i USA. I to brev, et fra 1898 og et fra 1902, skriver han om sitt triste liv i Chicago.

Johan må ha bodd noen år i Sverige, for han skriver en blanding av norsk og svensk. Rettskrivningen er elendig, og tegnssetting mangler fullstendig, men jeg velger å sitere ordrett. Selv med alle sine feil gir de to

Severin og Josefine Jensen,
Johan E. Jensens bror og svigerinne,
fotografert i Chicago i 1890.

EIER: PRIVAT

Chicago Den 2/12/1898

Min Kjære Broder og Svigerine

Joh Johan jeg har taget pennen og
 skrivet dit Kjørbrev til
 Broren som jeg har imidlertid
 ikke endnu i det jeg skriver
 at de har hilsen og man
 Bør og det samme som
 jeg for tili eder att jeg
 har men for Kjøretiden der
 en dertil her hvad de tre min
 Kjære Broder Joh jeg kan eng
 nemt se det sig nu men
 jeg for de det sin øverste
 om det ikke skide Belene
 Både ja jeg synes att det en
 ikke for at jeg ikke er gæstfri

Johan E. Jensens brev fra Chicago
 2. desember 1898. EIER: PRIVAT

Johan E. Jensen låner tre hundre kroner av
 broren, Severin Jensen, i 1891. EIER: PRIVAT

Aas den 17/8 1891

Bevis

Under seg med Johan Jensen
 om tilstand erkjender
 at ved bleven skjølig
 til Severin Jensen
 en sum Kopper 300
 Skiver tre hundred Kroner
 som tilbage betales paa
 forlangende med 7% 70
 Johar E Jensen

Til Næderlighed

Olav Jensen Aas
 Jens Olsen Brautøn

Johan går ut etter arbeid og kommer sent hjem.
 I Chicago er det en bar på hvert hjørne i 1890-årene.
 Kanskje hyppige barbesøk er årsak til at Johans
 hukommelse svikter innimellom? EIER: CHICAGO HISTORY MUSEUM

brevene et innblikk i Johans liv – og trolig mange andre
 innvandreres liv også.

Han skriver til «Min Kjere Broder og Svigerine», det
 vil si Severin og Josefine. Han takker for kjærkomment
 brev fra Norge. De dro tilbake til Norge i 1892 da
 Josefine ble gravid, og de ble der for godt. Hun dør
 allerede i 1906. Johan undertegner ingen av brevene,
 men omtaler lånet, som han skriver at han er ute av
 stand til å betale tilbake. Det er derfor sikkert at Johan
 Edvard Jensen, født 8. juli 1858, er brevskriveren.

PENGEMANGEL OG SAVN AV KONE OG BARN

I 1898 er Johan ved god helse, men fortjenesten er dårlig.
 Han har derfor ingen penger å sende som renter og
 avdrag på gjelden til broren. Johan synes det er rimelig
 at han prioriterer seg selv når «det er Snøt at man kjener
 En Dollar om dagen».

«Både at jeg kom jem til min Kone og Barn» mener
 han, men tilføyer sorgmodig at «(...) jeg tror att jeg aldrig
 kommer til gamlelandet noget mere». Livet ville ha vært
 helt annerledes om han hadde hatt penger. Da kunne
 han ha betalt billetter til både kone og barn.

Han ser for seg at «jeg skulle have moro for at se dem»,
 men nevner bare ett navn: «Bare jeg hadde Ester her, Saa
 fik de andre vere.» Han virker usikker på barneflokkens
 sin. «Min Dater er vel stor nu», mens for sønnene undrer
 han seg: «Nu er han på det syvende aaret, og saa har jeg
 vel en stor søn.» Han tilføyer trist at «jeg ikke har haft
 Brev jemifra paa Länge, Saa jeg vet ikke vad. Det kan

Johans brev fra Chicago 10. desember 1902. EIER: PRIVAT

hende at De er syke». Om han er usikker på om barna lever, og hvilke, har han likevel planene klare: «Det Skulde være Bra for Dem (...) at Lære ängelsk.»

FRA VONDT TIL VERRE

I 1902 velger han et brevark med et romantisk blomstermotiv, men innholdet er alt annet enn romantisk. Han skriver motvillig, etter å ha ventet lenge. «Saa faar jeg fate penen og Besvare Dit kjerkomne Brev Som jeg har imod taget for en Lang Stun Sidan.»

Drømmen for fire år siden er falt i grus. Nå innser Johan at kone og barn holder seg hjemme. Han er så lei seg for det at han har mistet lysten til å skrive. Når han kommer hjem fra arbeidet «Saa gaar jeg ut igjen og Da komer jeg ikke jem fören klokkan 11–12 om Kvälen». Selv om han er lei seg, er han ved god helse.

Johan savner brev fra kona si, og han har bedt Severin å ta kontakt med henne. Severins svar er negativt, og Johan skriver til ham at «Du ike hörer noget ifra min kone». Johan bekymrer seg for at «(...) det er vel forBi med os». Han er usikker på sin egen innsats i ekteskapet: «Saa hun har vel faat Sig en andan Som er Bädre enn mig.»

Johan er klar over at han skylder Severin tre hundre kroner med tillegg av renter, men skriver rett ut at «ja der enga penge faar ifra mig». Tvert imot, han «har Blevet saa harm paa det De ike kom, saa jeg jöre ände paa alt som jeg Kjäner».

Johan avslutter brevet med bitterhet:

«Du Ber mig att jeg Skal fortele Dig hvor mange penge som

Du har faat af mig. Jeg vil at Du Skal fortele mig vor mange Du har faat af mig. Det var jo fire prosent Rente, Du faar vere Snil og fortele mig vor meget du har Faat.»

Hva – eller om – Severin svarer på brorens spørsmål, er usikkert. Etter over 130 år med renters rente er kravet steget til godt over 100 000 kroner!

VAR FORTSATT GIFT MED JOHAN

Selv om lånebeviset har mistet enhver økonomisk verdi, er affeksjonsverdien stor. Jeg er svært glad for at jeg har disse gamle dokumentene som min farfar, Severin Jensen (1860–1941), og senere faren min, Fridtjof Jensen (1903–1976), beholdt. De er blitt liggende, men nå ser jeg verdien. Brevene gir innsikt i Johan Jensens liv, at han er gift, og at de har en datter og to sønner.

Med hjelp fra Slekt og Data Oslo/Akershus fikk jeg nylig et gjennombrudd når det gjelder Johans kone og barn: 2. januar 1886 gifter han og Alma Kristina Olsdotter seg. Alma er født 10. februar 1862 i Ed i Dalsland i Sverige. Rundt 1890 er Johan og familien bosatt i Äng i Dals-Ed i Älvsborgs län. Äng ligger omtrent tre mil i luftlinje fra husmannsplassen Rinnane Nordre under Lundene, hvor Johan og Severin vokser opp. Johan og Alma får tre barn. Den yngste sønnen, Ernst Ludvig, dør samme år som han blir født, 1888, uten at Johan ser ut til å være klar over dette.

Johan er engstelig for at kona har funnet seg en annen, men der tar han feil. I en svensk husförhörlängd fra 1890-tallet og i folketellingene for 1900 og 1910, har

hun trofast oppgitt at hun er gift med Johan, men at han bor i Amerika. Hun er «backstugusittare» i folketellingen for 1910. Det er et gammelt uttrykk for en som bor på landet uten egen eller leid jord. Da er man så godt som alltid meget fattig og forsørger seg gjennom tilfeldig arbeid.

FLYTTET OGSÅ TIL AMERIKA

På 1880-tallet går hele nordvestre Europa inn i en jordbrukskrise. De små jordbrukssamfunnene mister også småindustri i forbindelse med sentralisering og færre og større bruk. Brukene og jordbrukskrisa fører til dårligere livsvilkår i Dalsland. I 1887 flytter rundt tre prosent av Dalslands befolkning ut av Sverige, de fleste til USA. Mot slutten av 1800-tallet flytter en større andel fra Dalsland enn fra noe annet område i Sverige. Johan gjør som mange andre dalslendinger, men har uflaks med tidspunktet for emigrasjon. USA går inn i en økonomisk nedgang rundt 1893.

Men emigrasjonen tar seg opp igjen på 1900-tallet fram til rundt første verdenskrig. Den eldste sønnen, Karl Johan Olof Jensen, født 1886, flytter til USA allerede i 1904. Men der forsvinner alle spor etter ham.

En «backstugusittare» foran sitt enkle hjem i Sverige. Johans kone, Alma, var oppgitt som dette i folketellingen for 1910. FOTO: A. STEIJERTZ / NORDISKA MUSEET

Ester, som Johan savner, er knapt født da Johan forlater familien for siste gang i 1893. Svikter Johans hukommelse slik at han blander konas navn med datterens? Uansett, Ester Katrina Jensen, som er født 6. august 1892, følger etter storebroren til Amerika i 1911. Der gifter hun seg i 1914 med fem år eldre Leonard Churchill Wheeler. Datteren Evelyn blir født i 1916.

Samme år gir Johans kone, Alma, til slutt opp det fattige livet i Sverige og flytter også til USA. Der bor hun hos datteren og hennes familie, og der forsvinner alle spor etter henne.

Johan E. Jensen er i USA som sjømann både i 1882 og 1883, og i en protokoll fra en svensk husförhålling står det «Amerika 21/8-91» i én kolonne og «Amerika 2/3-88» i en annen. Han er altså i USA flere ganger. I en annen svensk husförhålling er det notert at utvandringen skjer 13. januar 1893. Det er det siste digitale sporet etter Johan Edvard Jensen. ■ ■

KILDER

- Familysearch.org.
- Privat lånebevis fra 1891.
- Private brev fra Johan Edvard Jensen til Severin og Josefine Jensen.
- Riksarkivet.se.
- Wikipedia: «Chicago», «Backstugusittare» og «Dalslands historia».

LAGE slektsbok?

VI HJELPER DEG FRA MANUS TIL FERDIG BOK

BOKDESIGN

- > Formgivning
- > Design av omslag
- > Bildebehandling

TRYKK

- > Stivbind og mykbind
- > Høy kvalitet
- > Frakt inkludert

**Interface
Media**

www.interfacemedia.no

Slik bruker du Arkivportalen

Hvordan søker du etter og bestiller relevant og fysisk arkivmateriale på Arkivportalen, som er en felles søketjeneste for mange av de norske arkivinstitusjonene? Her er noen tips.

■ KNUT S. SØRHUSBAKKEN

Selv om stadig mer arkivmateriale digitaliseres, er likevel mesteparten av alt materiale kun fysisk tilgjengelig hos arkivene, og må besøkes for at du skal få tilgang til dette. Der kan du finne enda mer informasjon om dine forfedre. Da er [Arkivportalen.no](https://arkivportalen.no) viktig å kjenne til.

Arkivportalen lar deg søke i katalogene til de ulike arkivene, samt på tvers av disse. Den viktigste funksjonen portalen har for deg som bruker, er at den kan vise deg

hva som finnes av arkivmateriale og hvor du finner det. Den kan også gi deg ekstra bakgrunnsinformasjon og fortelle deg noe om hvilken tilgang du kan få til materialet – altså sperrefrister.

Du kan også bestille materiale til lesesalen til arkivet som eier dette. Hvis du bor et godt stykke unna arkivet som oppbevarer materialet og ønsker å motta en kopi av det, kan du se hvilke arkiver som tilbyr denne tjenesten inne på Arkivportalen.

ARKIVPORTALEN

Kategorier ▾ halmrast skole 🔍 ▾

Trinn 1

GENERELT OM SØK

Når du skal søke på Arkivportalen, er det svært sjelden du får opp noe om du skriver inn navnet på en person. Det ligger noen tusen privatarkiver etter personer der, men du skal ha flaks om et av disse hører til akkurat din slekt.

Søk heller på sted, organisasjoner, bedrifter, arkivtyper og så videre. Søkjetjenesten fungerer heller ikke på samme måte som Digitalarkivet, der alt er digitalisert, selv om du kan oppleve å få opp søkeresultater som peker dit. På Arkivportalen er mesteparten av søkeresultatene fysisk arkivmateriale, altså arkivmateriale du må oppsøke et arkiv for å få tilgang til.

SØKETIPS – STEG FOR STEG

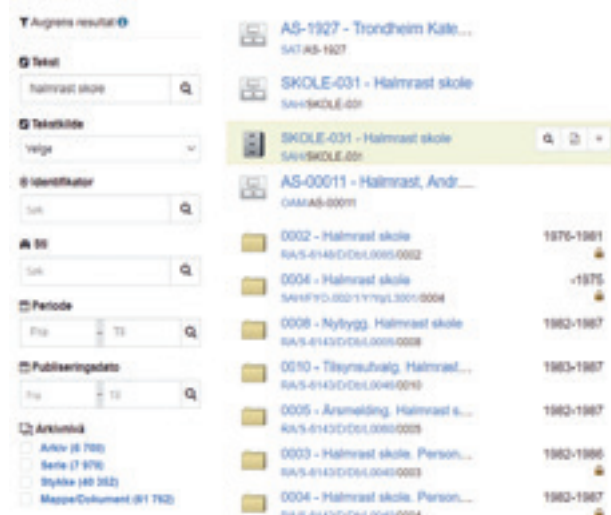
Det er mange måter du kan søke på Arkivportalen, men vi viser deg en av de enkleste metodene du kan bruke.

Si at du for eksempel ønsker å få vite mer om en bestemt skole. Da kan du bruke Arkivportalen til å se om det finnes noe arkivmateriale etter dette, hvor det finnes, hva slags materiale som finnes og hvilken sperrefrist det er på dette.

Arkivportalen vil søke etter alle ordene du skriver inn i søkefeltet, slik at det kan være at du vil få mange treff som virker lite relevante. Bruk gjerne anførselstegn for å søke på nøyaktige fraser, for eksempel «Halmrast skole».

TRINN 1

La oss bruke Halmrast skole som eksempel. Dette søker vi etter via forsiden. Deretter klikker man på «søk». Ofte vil det også komme opp flere søkeresultatforslag du kan trykke deg inn på.

Trinn 2

TRINN 2

I dette tilfellet velger vi å klikke på «søk» etter å ha skrevet Halmrast skole. Når en søker etter arkivmateriale i Arkivportalen, får man treff på ulike nivå, både i selve arkivet, serier eller arkivstykker (protokoller eller bokser) i et arkiv. Arkivsaker organiseres etter et hierarki. Der en bok vil ha titler, kapitler og innhold, vil et arkiv ha navn på arkivet, serier og arkivstykker.

Ikonene i søkeresultatet viser om du har fått treff på et arkiv, serie, stykke eller en mappe. Arkiv er markert som et ikon av et gråfarget arkivskap, serier som brune esker, arkivstykker som en brun eske og mappe som en mappe. Om du velger å filtrere på arkiv, får du bare opp hele arkiver. Dette kan ofte være greit å begynne med. Du kan også avgrense søket på andre måter.

Trinn 3

Spar opp til 50% ved kjøp av gravstein på nett

GRAVSTEIN24®

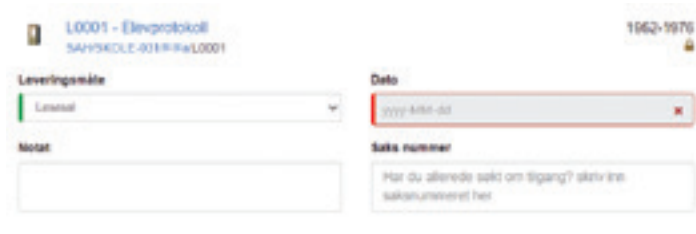
Gravstein24 tilbyr også vedlikehold og oppussing.

Stort utvalg av nye gravsteiner.

Ring oss på tlf. 4000 2448

gravstein24.no

- en del av **Ellingard Gruppen**

Trinn 4

Fra søketrefflisten klikker du deg inn på det arkivet du vil se nærmere på. Du kan også holde pekeren over arkivnavnet og få opp et PDF-symbol. Trykker du på dette kan du laste ned hele katalogen.

TRINN 3

Når vi har trykket oss inn på arkivet, får vi mye informasjon, deriblant om oppbevaringssted og sperrefrist.

Her kan du klikke deg videre inn i innholdet i arkivene ved å trykke på «Hierarki». Du vil da få listet opp alle seriene som er registrert i det aktuelle arkivet. Du kan klikke deg videre inn i ulike serier og arkivstykkene der. I mange tilfeller kan du klikke deg videre inn på mappenivå i de ulike arkivstykkene.

Når du har funnet materiale du er interessert i å vite litt mer om, som elevprotokoller i dette eksemplet, kan du legge det i en vogn for bestilling. Ikonet er en handlevogn. Etter at dette er gjort, kan du klikke på samme ikon øverst på siden for å komme til bestillingssiden. Merk at du kun kan bestille materiale av typen brun eske og mappe.

TRINN 4

For å bestille må du være innlogget på Arkivportalen, som kan gjøres øverst på siden. Har du ikke en brukerkonto, er dette enkelt å opprette.

Bestillingstypene du kan velge mellom, er utlån til lesesal, papirkopi bestilt fra institusjonen og digital kopi fra institusjonen. Merk at ikke alle institusjonene tilbyr disse tjenestene. Du må også skrive inn datoen du ønsker dette utlevert. Vær oppmerksom på at institusjonene kan ha litt leveringstid.

Deretter trykker du på «Gå videre til bestilling». Materialet vil da være bestilt og du vil få en kvittering på skjermen. ■■

Sjekk også ut webinarer om Arkivportalen på vår nettside.

STÖRST I SVERIGE PÅ SLÄKTFORSKNING

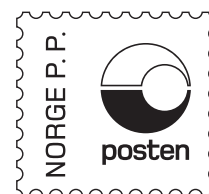
 ArkivDigital

SKOGSLOMEDIJA ÅLAND

Prova gratis

www.arkivdigital.se

Returadresse:
Slekt og Data
Øvre Slottsgate 2B
NO-0157 Oslo

Få nyttige tips!

Slekt og Datas nybegynnerhefte gir deg:

- Innføring i de viktigste kildene og hvor du finner disse.
- Oversikt over ulike arkiv du kan søke i.
- Tips og råd til hvordan du kan samle og formidle informasjonen du finner.

Kjøpes her: <https://slektogdata.no/nb/butikk>

Medlemspris
kr 195,-

